

Obsah.....	9
Úvod.....	11
1. Metodologie	12
1.1 Určení objektu.....	12
1.1.1 Stratifikace.....	12
1.1.2 Diferenciace.....	16
1.1.3 Geografické vymezení.....	24
1.1.4 Vývoj.....	25
1.2 Cíl komparace.....	27
1.3 Určení měřítka a stanovení hlediska zkoumání.....	27
1.4 Chronologické vymezení.....	29
1.5 Shrnutí.....	30
2. Představy.....	31
2.1 Představy ženství.....	31
2.2 Sex, sexualita.....	34
2.3 Láska, cit.....	36
2.4 Zbožnost.....	38
2.5 Shrnutí.....	40
3. Rodinný cyklus.....	42
3.1 Rodina.....	42
3.1.1 Oddělení sfér.....	50
3.1.2 Příbuzní.....	51
3.1.3 Služebnictvo.....	52
3.1.4 Smrt v rodině.....	53
3.1.5 Shrnutí.....	55
3.2 Panna.....	56
3.2.1 Vzdělání.....	56
3.2.2 Námluvy.....	57
3.2.3 Sňatek.....	59
3.2.4 Věno.....	60
3.2.5 Neprovdané ženy.....	61
3.2.6 Shrnutí.....	62

3.3 Manželka.....	62
3.3.1 Anulitní sňatek, rozvod.....	65
3.3.2 Antikoncepce, potrat.....	66
3.3.3 Těhotenství, porod, šestinedělí, novorozeně.....	68
3.3.4 Mateřství.....	69
3.3.5 Shrnutí.....	72
3.4 Vdova.....	73
3.4.1 Vdovské věno.....	74
3.4.2 Shrnutí.....	75
Závěr.....	76
Seznam literatury.....	80

Úvod

V rámci mé diplomové práce se budu zabývat proměnou role ženy v tradiční rodině v kontextu každodenního života podle věku a historické doby. Motivem výběru daného tématu byl můj osobní zájem o problematiku proměny ženské role. Ve své práci se pokusím analyzovat téma z pozice sociologie, čemuž bude odpovídat výběr literatury. Využiji koncepce českých a zahraničních autorů, jež se zabývají stejným tématem.

Cílem mé diplomové práce je srovnat roli ženy v tradiční a moderní rodině. Sleduji dílčí zákonitosti vývoje a jejich konkrétní projevy. Co se změnilo, zda to pomohlo k vylepšení její situace a zda si toho byla vědoma. Budu zjišťovat, do jaké míry způsobilo tyto změny její okolí a do jaké míry byla sama strůjcem svého života. Jak dalece mohla vnímat své možnosti a jakým způsobem je realizovala.

Zvolila jsem komparativní metodu, jež obnáší kladení otázek a hledání odpovědí v prostudované literatuře. Budu si všímat, zda došlo k proměně k lepšímu, nebo horšímu.

V první kapitole vymezím metodologicky objekt zkoumání a popisuji, jak budu metodologicky postupovat. V druhé kapitole se budu zabývat představami ženství. V poslední kapitole popíšu životní styl ženy. Takto nejlépe vyniknou aspekty ženství v určitém věku a historickém čase.

Je nutné poukázat na skutečnost, že vymezuji tradiční rodinu obdobím středověku a novověku. Novověk jsem zahrnula do komparace z důvodu velkého vývojového skoku v čase, jako mezidobí. Dále v textu budu používat pojem tradiční rodina, kterým zahrnuji období středověku a novověku, ve srovnání s moderní rodinou, jež charakterizuje dobu 19. století.

1. Komparativní metoda

Pro svou diplomovou práci jsem zvolila komparativní metodu. Využití komparativní metody předcházela metodická úvaha, při které jsem si kladla následující otázky. Co je objektem komparace? Jaké cíle budu sledovat použitím komparativní metody? Jaká jsou kritéria a hlediska, podle kterých budu objekty své komparace zkoumat? Jak budu postupovat při komparaci v závislosti na čase? (Hroch, M. 1983, s. 83-84)

Představami a myšlenkami, které v diplomové práci používám, nevyhnutelně kontext přesahuji. Hlavně, když srovnávám pojmy těžko definovatelné, jež umožňují velké množství definic. Snažila jsem se pojmy definovat tak, abych se vyhnula zkreslení. Dále zmiňované pojmy odráží tyto skutečnosti.

Nejdříve určím objekt komparace. Všímám si proměn a neměnnosti objektu v čase. Po analyzování vývojového hlediska stanovím cíle své komparace. Dále určím kritéria, podle kterých budu rozebírat objekty komparace. Na závěr objasním stanovisko užití komparativní metody z hlediska chronologie. (Hroch, M. 1983, s. 81- 85)

1.1 Určení objektu

Nejdříve určím objekt komparace. Předmětem mého zkoumání je žena z vyšších společenských vrstev z jádrových zemí západní Evropy, Anglie a Francie. V mé diplomové práci srovnávám situaci šlechticů v tradiční středověké a novověké rodině se situací šlechticů v moderní rodině v 19. století. Šlechta měla v těchto obdobích velký společenský význam, který však koncem 19. století upadá.

1.1.1 Stratifikace

Jaké měla žena postavení v rodině? Co a proč vymezuje její pozici? Status vymezuje postavení ženy v rodině, v její vlastní třídě i ve stratifikačním systému společnosti obecně. Základním ukazatelem sociálního statusu je bohatství a moc. V evropských společnostech byl ženám dlouho dobu připisován status právě na základě jejich pohlaví. Při zkoumání evropské rodiny bylo postavení ženy do začátku

sedmdesátých let dvacátého století odvozováno od statusu muže jako hlavy rodiny. Při zkoumání individua byli zkoumáni pouze muži, ženy byly ignorovány. (Katrňák, T. 2005, s. 67-68)

V sociální stratifikaci vyjadřoval status příslušnost k určité společenské vrstvě. Podstatou tohoto rozvrstvení bylo nerovné rozdělení moci, prestiže a bohatství. Rozdíly a diferenciací byly vyjadřovány reálně i symbolicky, ve vzájemných vztazích nadřazenosti a podřazenosti. Tato nerovnost se objevovala ve všech typech společností a v průběhu doby se měnila v důsledku historických událostí. Jaký význam měla pro společnost změna diferenciací společnosti? Stratifikace společnosti tvořila vrstvy, které byly diferencovány na základě (ne)přístupu k určitým nedostatkovým statkům. Forma stratifikace ukazovala, jaké statky byly v dané společnosti nejvýše ceněny. Základními nedostatkovými statky byly moc, bohatství a prestiž. (Keller, J. 2008, s. 192)

Tradiční evropská společnost byla uspořádána stavovsky. Členové jednoho stavu měli stejné postavení, získané dědičností s nízkou možností sociální mobility. Stavovství, jako příbuzenství rozdělovalo středověkou společnost na stavy, což byly skupiny lidí, které se dělily podle míry urozenosti, sociální a společenské volnosti a vlastnictví půdy. Vše bylo podřízeno bohu. (Bílý, J. 2000, s.166) Ve feudální stratifikaci existovala kategorie panovníků, válečníků a vyšší duchovní. (Neumann, S.K. 1999, s. 611) Status šlechticů závisel na rodině, do níž se narodily, ovšem vstupem do manželství byl jejich status určován rodinou, do níž se provdaly. Během pozdního středověku existovaly velké rozdíly mezi vyšší a nižší šlechtou, rytíři a pážaty. V rámci šlechty existovala značná vertikální mobilita, bylo možné se setkat s jistou vzestupnou i sestupnou mobilitou z jedné vrstvy do druhé. Přes tyto rozdílnosti zde byly obecné znaky, které šlechtu spojovaly, jako například držba půdy, sociální a politické sítě a náboženská kultura. Ve středověké Anglii si šlechtičny uvědomovaly začlenění do nových rodin a byly si vědomy svého nového postavení manželky ve společnosti. (Ward, J. C. 2006, s. 102)

Raně novověká společnost byla vysoce stratifikovaná, status byl měřen původem, vlastnictvím půdy, královskou přízní a rozdělováním patronství. Vstup

příslušníků nižších tříd do politické elity byl téměř nemožný. (Laurence, A. 2002, s. 19) I když šlechta představovala malý zlomek raně novověké společnosti, do 19. století ovládala velký podíl evropského bohatství a politiky. Měla velký vliv na celý ekonomický a kulturní život společnosti. (Dewald, J. 1996, s.3) Šlechtičny v raném novověku v Anglii získaly status manželstvím, mnohdy zvýšily prestiž a postavení muže. Byly definovány pohlavím, vztahem k muži a třídou, tedy statusem získaným od otce či manžela. Rozdílnosti ve statusu také definovaly vztahy mezi ženami. Vysoko postavené ženy očekávaly podřízenost od žen nižších tříd, a ve většině případů se jim jí dostávalo. V novověku mohly ženy získat a těžit z různých formálních výhod svého statusu (pokud byl tento dostatečně vysoký), nicméně byly vyloučeny z moci, která doprovázela mužský status. Původ byl pro ně velmi důležitý, dával jim smysl života na tomto světě. Právo ženám dovoľovalo vlastnit půdu, kterou zdědily či koupily, ale měly omezené právo v jejím užití. (Laurence, A. 2002, s. 15, 18)

Koncem 19. století ve Francii zmizela během několika generací rodová exkluzivita šlechtických kruhů. Feudální šlechta sňatky splynula se zbohatlými obchodníky ze špičkové buržoazní společnosti. Tradice šlechtického rodinného života se však velkoburžoazii nikdy nepodařilo naplnit. Ekonomické zvraty dovolily povýšit stále novým podnikatelům, jejichž další generace nikdy nedosáhly takové pospolitosti jako staletá šlechta. (Klabouch, J. 1962, s. 207-208) Stejně tak v Anglii, na konci devatenáctého století došlo k úpadku aristokracie jakožto uzavřené společenské elity, kvůli rostoucí demokratizaci společnosti a politiky. Politické změny oslabily nadvládu aristokracie, jejíž ženy se těšily neformálnímu přístupu k politice. Aristokracie si udržela společenský a kulturní vliv, ale ne politickou moc. (Steinbach, S. 2005, s. 95)

Na přelomu 18. a 19. století došlo k rozpadu stavů a vzniku tříd. Sociální status jednotlivců byl v třídní společnosti určen jeho postavením na trhu. V moderní společnosti byl sociální status ovlivněn dosaženým vzděláním, příjmem, vlastnictvím, sociálním oceněním vykonávané profese, podílem na moci a jinými činiteli. Také na úrovni téže společnosti mohla platit různá měřítka pro určování statusu. Připsaný status jako je rasa, pohlaví, věk a jiné, nelze vlastním úsilím změnit. (Keller, J. 2008, s. 196)

Každá doba měla své elity. Jen nepatrný počet privilegovaných měl v rukách politickou, vojenskou a hospodářskou moc. Mocenské struktury a hodnoty dané společnosti se měnily nečekaně a nezáměrně společně s technickou revolucí. (Rothkopf, D. 2008, s. 105) Na přelomu 18. a 19. století začaly být elitami označovány vysoce postavené společenské skupiny. Tyto společenské elity měly významnou úlohu ve vedoucí pozici díky individuálním vlastnostem, profesionálním kvalitám a sociálnímu postavení. Nejužší definice společenské elity v tomto smyslu v dlouhém 19. století zahrnovala pouze šlechtu. To znamená, že jejími příslušníky byli ti, kteří nesli zděděný titul barona, vikomta, hraběte, markýze či vévody a tudíž byli z panského domu. V Anglii byl hlavou šlechtické rodiny pouze muž. Ženským šlechtickým titulem byla obdařena královna, manželka šlechtice či dcera. Širší definice aristokracie mohla zahrnovat ty, kteří si mohli dovolit jejich životní styl. Aristokracie mohla zahrnovat také panstvo a netitulované velkostatkáře. Podle jakékoliv definice byla anglická elita velmi malou skupinou v populaci, méně než jedno procento dle nejpřísnějších definic a nikdy více než pět procent. (Steinbach, S. 2005, s. 84)

Zvláštní kategorií byly královny. Královny a šlechtičny patřily v Anglii v dlouhém 19. století do malé, ale důležité elity. Bohatství, sociální status a politický vliv jim zajišťoval výsadní postavení. Tato pozice jim poskytovala jedinečné příležitosti pro politické, společenské a ekonomické aktivity, kterými se zaslouženě zviditelňovaly. Ještě donedávna nebyly ženy z vyšších společenských vrstev tématem historického bádání. Historie aristokracie obvykle ženy zanedbávala. Zatímco ženy z britské královské rodiny jsou lehce identifikovatelné, ženy ze zemské šlechty nikoliv. (Steinbach, S. 2005, s. 84)

Jak mohu definovat prestiž? Prestiž jedince nezbytně neznamenala bohatství, styky a vliv. Také nebyla nezbytná pro dosažení dobré životní úrovně. Prestiž je úcta jedné konkrétní osoby nebo skupiny, její sociální role, pozice a povolání. Často bývá srovnáván s pojmem sociálního statusu, i když je spíše jeho ukazatelem. Osoby s prestiží disponují velkým sociálním vlivem, je napodobována a působí jako obdivovaný ideál. (Jandourek, J. 2007, s. 193 - 194)

1.1.2 Diferenciace

Jaký význam má pro společnost změna diferenciace? Zkoumám, zda změna společnosti změnila nespravedlnost ve spravedlnost. Vztahy mezi lidmi jsou nejčastěji založeny na paradigmatech, jež představují hlavní postoje k objasnění sociální reality. Základem stratifikace jsou sociální procesy a jednání. Strukturální společnost jako celek sleduje základní procesy interakcí mezi lidmi. Působí na individuum, reguluje jeho jednání, bez zřetele na jeho touhy a vůli, jež se má přizpůsobovat. Sociální nerovnost je tichá dohoda (konsensus), shoda všech členů společnosti, nebo výsledek zápasu, kdy poražení získávají nižší sociální status než vítězové. Vzájemná kooperace lidí je nutným předpokladem jejich přežití. Zde se objevuje diferenciace, ze které vychází dělba práce, jež předpokládá spolupráci nebo byla společnost místem bojů o moc a získání určitých přínosů na úkor ostatních. Sociální nerovnosti jsou výsledkem zvůle, vždy pro menší část společnosti, výhodnější než pro ostatní. Do konce 17. století tržní společnost upřednostňovala svobodu individua. Na konci 18. století kladla průmyslová společnost důraz na rovnost, jako reakce na špatné podmínky manufakturních dělníků v počátku industrializace, kdy všichni mají mít stejně. To bylo proti osvíceneckým představám o důstojnosti člověka, kdy má každý mít podle potřeby. Za přirozený důsledek nerovnosti, považuje nerovnou schopnost lidí, jež je nezbytným znakem svobodné společnosti. (Šanderová, J. 2000, s. 28 - 32) V 18. století ve Francii dvůr, šlechta a buržoazie tvrdě a krutě vykořisťovali lid, jež neměl žádná politická práva. (Neumann, S. K. 1999, s. 784)

Pro život v nečinnosti bylo třeba bohatství. V šlechtických kruzích lidé trávili čas neproduktivně, jelikož práci pocíťovali jako nedůstojnou. Příslušníci šlechtických kruhů vyplňovali téměř veškerý svůj čas důstojnou zahálkou, skrytou ostatní veřejností. (Veblen, T. 1999, s. 40) Hospodářská nečinnost v tradiční společnosti byla bez rozdílu aristokratickou výsadou obou pohlaví vyšších tříd. Nečinností dávaly manželky v privilegovaných vrstvách najevo svojí společenskou odlišnost, jež měla znak společenského odstupu nebo rozdílu vyšších vrstev. Tímto způsobem ukazovaly okázalé plýtvání, platné u šlechty. (Lipovetsky, G. 2007, s.228) Tradiční společnost byla daná přírodním koloběhem, jež křesťanství převzalo do své liturgie. Staré cyklické chápání času bylo nahrazeno v moderní společnosti chápáním lineárním. Možnost nakládat se svým časem podle libosti je známka sociálního postavení. (Jandourek, J. 2007, s. 49)

Hlavním způsobem, jímž byla ve středověku prezentována společenská diferenciaci, byla okázalost. Stravou dávala vládnoucí třída ve středověké Evropě najevo svou nadřazenost. Oděvu byl připisován velký společenský význam a ve 12. a 13. století oděv označoval příslušnost k sociální třídě. Rytířští šlechtici ke své zbroji přidávali erb. Bohatí nešetřili přepychem. V krizových obdobích ve 13. století ve Francii pomáhal zákon oděv podrobit řádu. Mravní ponaučení slibovala mužům větší lásku žen a autoritu, pokud budou více čisti a dobře oblečení. Ženský oděv se prodlužoval a zkracoval, podle toho jak zákon nebo mravokárci veleli. Velký význam zaujímala hygiena a s ní lněné prádlo. Nosily se kalhoty a košile. Jakmile měly mocní uspokojeny základní potřeby obživy, nastupovaly slavnostní hry, jež byly pro ně též okázalostí. Středověk neměl místo pro divadlo. Střediskem společenského života byl hrad nebo kostel. V kostele byly duchovní obřady, jako slavnosti, na hradě se pořádaly hostiny, turnaje. V kostele se konalo představení a na hradě divadlo. Rodinné slavnosti pořádaly všechny společenské vrstvy a ty je přiváděly na mizinu. Pro tuto individualizovanou společnost měly hry zvláštní moc. Hrál se hazard a šachy. Pěstovala se hudba, zpěv a tanec. (Le Goff, J. 2005, s. 476-478) Oblečením se vyjadřovali jak politické sympatie, tak i oděv, jež sloužil jako významný ukazatel příslušnosti k sociální vrstvě. Od poloviny 17. století se módy ujal francouzský dvůr. (Lenderová, M. 1999, s. 157) Ošacení bylo důležitým ukazatelem statusu. (Laurence, A. 2002, s. 19) Na konci 18. století se ve Francii snažily vládnoucí třídy odlišit luxusem v módě vysokou kvalitou. Tento symbol luxusu byl dáván na odiv a opovrhoval ostatními lidmi, jež se vykazovali méně okázalými znaky. (Neumann, S. K. 1999, s. 800)

Až do pozdního novověku (a do značné míry i poté) se evropská šlechta viděla odlišně od ostatních lidí. Příslušníci šlechty byly přesvědčeni, že narozením zdělili výrazné kvality, které jejich učitelé třídili a posilovali, a že tato kombinace genetického a kulturního dědictví je odděluje od ostatních a dává jim speciální schopnosti vést a chránit. Tyto sociální role odůvodňovaly jejich bohatství a čest. (Dewald, J. 1996, s.1) Bohatství bylo důležitou složkou společenského statusu v Anglii v novověku. Počet sluhů a poddaných a měřítko pohostinnosti byly důležitými ukazateli statusu a oni požadovali peníze na jejich udržení. (Laurence, A. 2002, s. 18-19) Ve Francii v 17.

století vznikaly salóny, kde se scházeli spisovatelé, filozofové a umělci. Největší rozkvět zaznamenaly salóny v 18. století a brzy se rozšířily všude. Lidé se zde setkávali a vyměňovali si názory. Šlechta se zde stýkala s lidmi z nižších vrstev. Byly to uzavřené, soukromé společnosti. (Lenderová, M. 1999, s. 164) Ženy ze společenské elity ve Francii využívaly prostředky moderní vědy k udržení půvabu. Nepracovaly, domácnost obstarávalo mnoho služebnictva. (Klabouch, J. 1962, s. 208)

Kdo byli mocní lidé? Čím se lišili od ostatních? Jak se jejich moc projevovala? Elita všech dob se snažila udržet na vrcholu, dosáhnout postavení, moci, majetku a předat jej mladším generacím, nejčastěji příbuzným. Vládla jen nepatrná část lidí, kteří svůj vliv zdědili narozením v urozené rodině, nebo získali svým statusem a ambicemi. Moc jedince se projevovala ve společenských vztazích, ve vyšších pozicích. Od ostatních lidí odlišovaly vládnoucí třídu rozdíly a diference, které byly vyjadřovány symbolicky. Původním nástrojem moci bylo násilí. Další silou jejich moci bylo bohatství, ideologie náboženství a kontakty s ostatními vlivnými lidmi. Využívali též autoritu, jež měla sílu v tradici jejich rodu, pomocí které vmanipulovali svým podřízeným role. Očekávaný způsob chování a jednání se objevoval v sociálních vztazích a obsahoval možnost konfliktu. Tam nastal rozpor, způsobený konfrontací vzájemných očekávání, vyjádřený ztotožněním, odstupem nebo odmítnutím sociální role. (Rothkopf, D. 2009, s. 95)

Jakou měla moc žena z nejvyšší třídy ve vrcholném středověku? Šlechtičny odvozovaly svůj status ze statusu své rodiny nebo svého manžela. Během středověku byla šlechta v Anglii na vrcholu sociální hierarchie pod králem a užívala si pozice volební moci a vlivu vyplývajícího z bohatství. Moc žen byla v rodině svázána v ženském životním cyklu manželky a vdovy s vlastnictvím půdy jako u mužů. (Johns, S. M. 2003, s. 53) Ženy hrály důležitou roli jako patronky a majitelky půdy. Manželky i vdovy spravovaly majetek, vykonávaly soudní moc a budovaly prestiž rodiny a byly zodpovědné za pověst rodiny. (Ward, J. C. 2006, s. 99) Moc šlechtičen ve Francii ve 12. století byla uvnitř rezidence nezávislá, neomezená a uzákoněná. Šlechtičny byly odpovědné za chod domácnosti, byly jim podřízené dcery, sluhové, služky a jejich dcery a sestry. (Duby, G. 1999, s. 128) Politická a majetková aktivita se překrývala se

společenským životem žen. Možnost úspěchu šlechtičny v podporování rodiny závisela na společenských sítích, proto bylo nezbytné, aby byla viděna s dalšími vlivnými šlechtici a panstvem. (Ward, J. C. 2006, s.112-113) Vdaná komtesa se v Anglii ve 12. století mohla účastnit veřejných záležitostí ve větší míře, než jako neprovdaná dcera ze šlechtické rodiny. (Johns, S. M. 2003, s. 74) Ve Francii ve 12. století měly šlechtičny vliv na manžely a to v soukromé sféře díky svým půvabům. Na moci veřejné se tedy účastnily nepřímo, skrze jejich lásku a něhu. Moc šlechtičny rostla s nepřítomností jejího manžela, kterého zastupovala. Manželka usměrňovala vzniklé spory, řešila běžné problémy a zaručovala smlouvy. (Duby, G. 1999, s. 127-129)

V novověku představovala Anglie vzor spojení aristokratické moci v evropské historii. Ve Francii se v 17. století šlechticům podařilo získat mnoho výhod z režimu absolutistické vlády, který byl původně považován za nepřátelský k jejich zájmům. V 19. století revolucionáři zabili mnoho šlechticů, zničili mnoho šlechtického majetku ve snaze změnit pravidla politických postupů ve Francii, připraveni znovu převzít vedoucí pozice ve společnosti. Přestože zákony v 19. století byly v přízni urozených, jejich příslušníci měli stále jisté výhody, plynoucí z jejich bohatství a kontaktů. Ve Francii, podobně jako v Anglii, byl sociální řád založený na urozenosti a předpokladech společenských privilegií. (Dewald, J. 1996, s. 4-5) 18. století ve Francii bylo z mnoha důvodů přínosným obdobím hlavně pro ženy ze společenské elity, jež měly na francouzském dvoře a v salonech obrovský vliv. (McMillan, J. F., 2000, s.3) Ženy v Anglii v novověku mohly získat královskou přízeň jako členky královnina dvoru nebo jako královny milenky, ale málokdy byly schopny jednat jako patronky samy. Byly také vyloučeny z formálních politických procesů. Ale v mnoha oblastech života se jejich život podobal spíše životu žen z nejhudších poměrů, než životu mužů. Sociální status žen raného novověku byl určen statusem jejich otců, nebo manželů a jejich vlastním manželským statusem. (Laurence, A. 2002, s. 16)

Osobní bohatství v Anglii dalo ve dlouhém 19. století šlechtičnám pocit nezávislosti. Členstvím v mocné třídě a osobním bohatstvím byly na prvním místě aristokratkami, sdílejícími výsady se šlechtici, a na druhém místě ženami, sdílejícími podřazenosti s dalšími dcerami, manželkami a matkami. Vdané i svobodné ženy

z vyšších tříd měly obvykle svůj majetek oddělený od manželů. Vdané ženy nemohly do roku 1780 vlastnit legálně majetek. Přesto dostaly určitý majetek ve formě úvěru, který byl chráněn před dozorem manžela. Tyto úvěry byly kontrolovány mužskými správci, obvykle příbuznými. Bylo velmi obtížné měřit vliv žen z aristokratických kruhů ve vysoké politice, ale je zřejmé, že jejich součastníci respektovali politickou moc, kterou tyto ženy disponovaly. (Steinbach, S. 2005, s. 85 - 95) Před rokem 1838 majetné ženy neměly možnost volit, proto jmenovaly mužské příbuzné, jako zástupce svých hlasů. Po tomto datu mělo mnoho žen ze společenské elity aktivní roli ve volbách. (Steinbach, S. 2005, s. 92)

Šlechtičny, podřízené tradičním strukturám, byly více schopny odhalit jejich slabosti, spíše než muži. Rozpracovaly svou vlastní kritiku aristokratických výsad, které jakožto ženy, ne vždy s muži sdílely. (Vickery, A. 2001, s. 152-153) Byly podřízeny mužům své třídy, kteří zesměšňovali jejich nároky na politický vliv, nicméně se svými manžely, otci a syny, sdílely moc nad muži a ženami ostatních tříd, jako zaměstnavatelky, filantropky, hostitelky a patronky. (Steinbach, S. 2005, s. 96-97)

Jedním ze způsobů interakce šlechtičen s ostatními z jejich vrstvy byla účast na společenských událostech (jako např. plesech či divadelních představeních apod.), zejména při sezóně, která sloužila každoročně jako období zábavy, kultury a nápadné spotřeby, pro politické účely. Během sezóny, která splývala s parlamentním obdobím a na konci 18. století držela rodiny ve městě od ledna do července, se politikaření konalo ve společenském prostředí. Ženy pořádaly slavnostní večere a navštěvovaly ženské příbuzné voličů. Toto odpovídalo obrovským sítím přátel, příbuzných a známých a hostování literárních a politických salónů, což bylo oboje důležitými aspekty těchto událostí. Obecně, společenství bylo pro elitu dalším místem pro diskutování a rozhodování politiky a to byla část života kontrolovaná převážně ženami. (Steinbach, S. 2005, s. 93)

Výsadní postavení mezi šlechtičnami zaujímaly královny. Moc vykonávaná královnou v Anglii kolísala během středověku, závisela na okolnostech a politickém klimu té doby, přístupu jejího manžela a královnině vlastní vůli. Královniny aktivity

byly podobné s aktivitami šlechticů, ale její zodpovědnost a moc byla rozšířena na celé království. V podstatě její autorita pramenila z její role matky a manželky. (Ward, J. C. 2006, s.119) Anglická společnost má dlouhou historii význačných královských žen, včetně vládkyň. Tato tradice se táhne zpět ke královně Elizabetě v 16. století a královně Anně na začátku 18. století. V celém 19. století se ženy z královských rodin dostaly do popředí národního povědomí. Feminizace monarchie probíhala současně s rozvojem populárního tisku a průmyslové masové produkce a tak se obraz ženského královského titulu dostal k široké veřejnosti. Významnost a idealizace ženské královské hodnosti pomohla vytvořit výrazně ženskou formu vlastenectví, přijatelnou za předpokladu, že ženy ze všech vrstev oslavují jejich rodinné role jako dcery, manželky a matky. (Steinbach, S. 2005, s. 97)

Na příkladu několika žen z královské rodiny je možné poznat část skutečného života skutečných žen. Jedinečné místo mezi středověkými ženami zastávaly královny. Královna nebyla jen manželka nebo matka krále, ale její korunovace jí dala oficiální status v rámci říše. (Ward, J. C. 2006, s. 119) Královna Charlotte byla tichá žena, jejíž hlavním cílem byla její velká rodina. Byla matkou již ve třinácti letech, její vzor mateřské a ctnostné ženy tvořil základ politiky monarchie. Manželství prožila šťastně a věrně. Princezna Charlotte zemřela při porodu v jednadvaceti letech. Stala se národní hrdinkou všech. Její pohřeb i její matky se stal národní kulturní událostí. Byly součástí nového okouzlení královskými ženami. Obě zemřely mladé, nezávislé a ctnostné. Královna Viktorie strávila velkou část produktivního života těhotná, měla devět dětí v prvních osmnácti letech manželství. Trvala na tom, aby byla její domácnost oddělená od společnosti, oproštěná od politických intrik. (Steinbach, S. 2005, s. 98 - 104)

Průmyslový vývoj vzal feudální šlechtě zaměstnání, ta se stala dvorní šlechtou, odměňovanou prestižními pracovními místy. Buržoazii se podařilo během kapitalizačního procesu dosáhnout stejného postavení, jako dosud vládnoucí šlechtě, ale nezískávali tak prestižní postavení jako šlechtici. Takto se zrodila absolutní královská moc, která kontrolovala zápas buržoazie se šlechtou, až do té doby, než buržoazie získala neomezenou moc. (Neumann, S. K. 1999, s. 781)

Výsady aristokratek, jež využívaly v Anglii v 19. století, byly více výsadami jejich třídy než pohlaví. (Vickery, A. 2001, s. 152) Ženy z královské rodiny sloužily jako politický a rodinný symbol protichůdných obav a nadějí o ženy a národ. Jejich politické požadavky přenášeli politici, spisovatelé, výrobci a veřejnost svými nápady na suvenýry a rekvizity. (Steinbach, S. 2005, s. 97)

Stejně tak jako v tradiční společnosti, tak i ve společnosti 19. století měly ženy z aristokratických kruhů velmi důležitou roli jako manželky a vdovy. Spravovaly rodinný majetek, usilovaly o prestiž rodiny, podílely se na politice a patronství. Byly respektovány pro svou roli v rodině i pro to, jak nakládaly s majetkem. Byly často milovanými společníci a spolupracovnicemi svých manželů. Jejich záviděníhodná pozice pramenila zčásti z jejich finanční nezávislosti na mužích, nicméně až na konci 18. století mohly legálně vlastnit majetek. Působily často jako hostitelky, pořádaly večere, plesy které byly výhradně v politickém duchu. Sociální status byl určen statusem jejich otců nebo manželů, kterým byly podřízeny. Největšího vlivu se těšily v nepřítomnosti manžela nebo jako vdovy.

Šlechtičny v Anglii ve 12. století uplatňovaly moc a vliv skrze patronství. Patronky byly příznivkyněmi umění, které podporovaly. Psaly náboženské texty, osobní dopisy a smlouvy, ale také formální literaturu jako například poezii, historii. K patronství je vedly politické, náboženské, osobní a rodinné a vzdělávací a kulturní důvody. Tyto ženy měly vysoký vliv, byly nejvíce viditelné, měly přístup ke zdrojům a to mohlo dobře ovlivnit ceny knih. Patronstvím děl literárních, historiografických, genealogických, modlitebních, a básnických, se ženy dostaly k politickému, náboženskému a společenskému vlivu. Díky vztahům s duchovními psaly osobní, zbožnou literaturu. Poskytování duchovní podpory bylo pro šlechtičnu v Anglii ve 12. století jedinou možností setkání s cizím mužem. Některé šlechtičny byly schopny číst a psát a psaním literatury měly jak kulturní, tak i společenský vliv. (Johns, S. M. 2003, s. 36, 43)

Kulturní patronství šlechtičen v Anglii v středověku bylo do značné míry řízeno, aby zvýšilo prestiž v očích jejich vrstevníků a jejich sousedů, a zároveň ženy výběrem knih rozšiřovaly svůj individuální zájem. Šlechtičny a královny byly

patronkami autorů, písařů, ilustrátorů a tiskařů a tím povzbuzovaly sebe i další šlechtičny ke čtení knih. (Ward, J. C. 2006, s. 115) Důležité je, že v Anglii ve vrcholném středověku se šlechtičny svou činností v patronství literatury staly aktivními, měly svoji taktiku. Tím že mohly samy vybírat texty, šířily své myšlenky. Je zřejmé, že se aspoň takto mohly uplatnit v rámci vysoké kultury. Byly důležitými patronkami a některé ženy, obvykle abatyše dokonce tvořily vlastní díla. (Johns, S. M. 2003, s.38-39)

Ženy v Anglii v dlouhém 19. století braly svoje povinnosti velmi zodpovědně, byly často zapojeny v charitě, vzdělávání a církvi na jejich panství a v Londýně. Většina aristokratické dobročinnosti byla nabídnuta v dosti náhodném a silně osobním způsobu. Šlechtičny obvykle disponovaly penězi, jídlem, oblečením a radami jejich chudině bez jakékoliv struktury. Šlechtičny nepodávaly zprávy výborům, neformovaly komise a nevedly žádné záznamy. Věřily, že interakce tváří v tvář mezi dárcem charity a příjemcem je klíčovým způsobem šíření pozitivního vlivu mezi chudinou. Šlechtičny obvykle chudinu na svých panstvích znaly, přičemž nejvíce se snažily navštěvovat nemocné a velmi chudé. Někteří vnímali tento osobní styl devatenáctého století jako pokus o dobrotivou sociální kontrolu a jako základ k udržení patriarchální převahy a obyčejné úcty, ostatní byli co se týká ženských dobrotivých záměrů, méně podezíraví. Výklad povinností vypadal různě. Šlechtičny byly majitelkami velkých panství a vlastnily osobní bohatství. Mohly užívat svých kuchyní a zahrad aby poskytly chudým nadbytek jídla a polévku. Svou roli posunuly do charitativní činnosti, ale i do společenské a politické. Tak se povinnosti, jež vyplynuly z dobových představ o ženské přirozenosti, do určité míry přetransformovaly do moci ve veřejné sféře. (Steinbach, S. 2005, s. 89 - 104)

Touto činností se ženy z vyšších společenských vrstev zviditelňovaly. Společnost tuto pomoc chudým vítala. Učily se pořádat setkání, mluvit na veřejnosti, psát pamflety, vést účty, nabírat nové členy a spolupracovat s dalšími organizacemi. Těmito aktivitami se ženská dobročinná činnost pomalu přesouvala ze soukromé do veřejné sféry a ženy tak rozšiřovaly možnosti své sociální role. (Fuchs, R. G. - Thompson, V. E. 2005, s. 138 - 139) Také se často stávaly finančními úřednicemi, veřejnými mluvčími, a vedoucími svých místních sídel. Ženská charitativní činnost

nebyla reprezentována jako veřejná aktivita, ale jako rozšíření ženského vlivu, v rámci jejich soukromé sféry. Tato činnost byla podporována jako rozvoj vhodných ženských povinností. (Fuchs, R. G. - Thompson, V. E. 2005, s. 73 - 74)

Patronstvím literatury šlechtičny měly vliv na vzdělanost a humanismus šířil etičtější přístup k životu. Znaly cizí jazyky, což jim umožňovalo překládat cizí díla. Některé z nich psaly dětskou literaturu. (Fuchs, R. G. - Thompson, V. E. 2005, s. 73 - 74)

Velkým vynálezem tradiční ideologie byl knihtisk. V západní Evropě se rozšířil na začátku novověku a začal vytlačovat do té doby snadněji pochopitelné obrazové kázání. Tiskly se hlavně náboženské knihy, jako například bible. Knihtisk se pomalu stával nositelem humanismu, zvláště na univerzitách. Toto nové myšlení vznikalo ve vzdělaném prostředí již dříve a změnilo středověkou představu napodobeniny člověka, hlavně vlivného, na jedinečnou bytost. (Le Goff, J. 2005, s. 482 - 483)

1.1.3 Geografické vymezení

Dalším krokem komparativní metody je geografické vymezení objektu. Podle zadání mé diplomové práce, sleduji proměny geografického prostoru v čase. Zvláště v souvislosti s pojetím přechodu od tradiční společnosti k moderní, jsme zvolili místo zrodu moderní společnosti a nového myšlení západní Evropu, hlavně Francii a Anglii. Tento nový myšlenkový proud začal již v 16. století a pokračoval až do Francouzské revoluce do druhé poloviny 18. století. (Abramsová, L. 2005, s. 11) Průmyslová revoluce způsobila změny v ekonomické a sociální oblasti. Politické revoluce během 17. a 19. století přinesly změny v oblasti moci. (Keller, J. 2004, s. 15) Tyto země byly hlavními centry hospodářského, společenského a politického života a patří mezi jádrové oblasti tohoto významu.¹

¹ Více viz The rise and future demise of the world capitalist system: concepts for comparative analysis. In: Immanuel Wallerstein, *The capitalist world-economy*. Cambridge – Paris, Cambridge University Press & Editions de la Maison des Sciences de l'Homme 1979, s. 1-36.

1.1.4 Vývoj

Objekt porovnávám v čase a zjišťuji, zda došlo k proměně sociálních rolí, nebo zůstaly neměnné. Toto srovnání mi nejlépe umožní struktura ženského životního cyklu. Ten ukazuje společenský vývoj a postavení žen ve společnosti, jak společnost proniká do soukromého života ženy a jak se mění organizace sociálních rolí podle věku ženy. Ženy vnímají čas odlišným způsobem než muži, protože získávají svoje zkušenosti jinak. Ženský životní cyklus zkoumá vztah mezi historickým a individuálním časem.

Budu sledovat tradiční středověkou šlechtičnu západní Evropy, ženu opovrhovanou a zatracovanou, v novověku milovanou, idealizovanou, uctívanou a slavnostně posazenou na trůn, stále ještě podvolenou, závislou na muži a vytvořenou k jeho obrazu. (Lipovetsky, G. 1997, s. 255) Moderní aristokratickou ženu, která se na konci 19. století, dříve než muž vzdala výsad pro demokracii, nebo jí s mužem pohrdala, ženu individualizovanou, vytvořenou sama sebou a přejímající iniciativu. (Vickery, A. 2001, s. 152)

Žena je produktem společnosti a jejich vztahů. Společnost je skupina jednotlivců, se společnými zájmy s vlastní kulturou a institucemi. Jaký vliv má společnost na vlastnosti ženy?

Tradiční společnost měla počátek v neolitu a přichází s postupným přechodem k zemědělství. Existující moc byla omezená a až na městské státy neměla nástroje na kontrolu celého území. Správu a vojenskou moc vládce udržoval bez větších zásahů do života obyvatelstva. Mocenská elita byla organizovaná soupeřivými klientskými vztahy a spolu s venkovským obyvatelstvem, organizovaným v rodové komunitě, tvořila dvoustupňový charakter tradičních říší. Opevněná domácnost rolníků, řemeslníků i urozených z venkova i měst byla považována za základní sociální jednotku. Společnost byla vnitřně rozdělena na stavy, které určovaly status celé domácnosti. Všichni její členové získávali stavovskou příslušnost a status narozením a zároveň na ně padla práva a povinnosti členů domácnosti. Ekonomická činnost tedy nerozhodovala o stavovské úrovni jejich členů. Existovala již rozsáhlejší dělba práce. Tradiční společnost využívala přírodní zdroje, ale nedokázala je efektivně transformovat. Sílu zvířat, vítr a vodu zpracovávala nenáročně, ekologicky. V domácnostech probíhala výroba, směna i

spotřeba. Směna byla zaměřena více na vyšší vrstvy a městské obyvatelstvo. Venkov byl ekonomicky soběstačný a izolovaný trh neurčoval výrobu. Existovalo písmo, ale většina obyvatelstva byla negramotná. Výklad světa formovaly mýty a náboženství. (Keller, J. 2008, s. 193 - 194)

Hranice, kde se oddělila moderní společnost od společnosti tradiční, je patrná velmi jasně. Práce a půda se stala předmětem prodeje. Moderní společnost vznikla během průmyslové revoluce za pomoci byrokracie a námezdního vojska. Odstraněním vládce vznikl moderní stát s centrální mocí. Stát pronikal do domácností a byl schopen pravidelně kontrolovat život svých občanů. Funkci domácností přebíraly formální ekonomické, zdravotnické, vzdělávací a jiné organizace, jež zabezpečovaly chod celé společnosti. Rozpadly se stavy a vznikly třídy. Sociální status jednotlivců byl určen jeho postavením na trhu. Rozmach dělby práce, urbanizace, rozvoj dopravy a komunikace a další modernizační procesy určily charakter moderní společnosti. Trh se dostal do centra dění a začal organizovat nejen ekonomiku, ale i celou společnost. Ekonomika se přesunula ze zemědělství do průmyslu a začal růst význam služeb. S růstem míry dělby práce rostla i její specializace. Základem výkladu světa již byla věda. Moderní společnost kontrolovala přírodu, jako společnost kontrolovala své občany. Kontrolu ospravedlňovala potřebou maximálně možného blahobytu, jež vedl k nezamýšleným důsledkům, znemožňujícím šanci existence lidstva. (Keller, J. 2008, s. 15, 194 - 195)

Snahu o skloubení pevného řádu společnosti s neomezenými možnostmi jejího vývoje sociologie dává v protiklad sociální statiku a dynamiku. Kapitoly popisující sociální statiku, tvoří instituce u nichž sociologové předpokládají udržení spolehlivé stability. Například rodina, náboženství, stát. Sociální dynamika je popisem žádoucích změn, jež dokazují přednosti společnosti moderní oproti nehybné společnosti tradiční. Skloubit sociální statiku a dynamiku znamená teoreticky vyřešit kontrolovanou změnu každé moderní společnosti, je teoretickým vyjádřením změn, které oddělily společnost tradiční od moderní, které z popisné historie mají podobu průmyslové revoluce, proběhnuvší v průběhu tří generací, ve druhé polovině 18. a první polovině 19. století. Společnost přišla o kontrolní mechanismy, které kontrolovaly jedince. Padlo opodstatnění vládců, vládnout a společnost ztratila zdůvodnění existující sociální

nerovnosti i způsob odměňování a trestu. Zhroutil se systém mocenské legitimacy a způsob výkladu světa. Byly nahrazeny novými uspořádáními a novými směry, jimiž se vyznačovaly společnosti 19. a 20. století v Evropě, jež se samy nazvaly moderními. Proto sleduje sociologie hlavně ty změny, které nejvíce odlišují moderní společnost od tradiční. (Keller, J. 2008, s. 9,10)

Tradiční společnost byla jednodušší, lidé byli vázáni na danou komunitu, kde je spojovaly potřeby a společné zájmy. Naopak společnost moderní se zbavila pout společnosti tradiční, kde individuum muselo o své místo usilovat, nemělo jej jednoznačně dané.

1.2 Cíl komparace

Cílem mé komparace je srovnat roli ženy v tradiční a moderní rodině. Sleduji proměnu tradiční rodiny a dále vysvětluji vznik rodiny moderní. Vykládám shodné rysy studovaných jevů a procesů a jejich souvislosti. Vysvětluji jejich zákonitosti a v případě proměny společnosti, sleduji dílčí zákonitosti vývoje a jejich konkrétní projevy.

1.3 Určení měřítka a stanovení hlediska zkoumání

Pro porovnání role ženy v rodině, musím pochopit její každodenní život. Jakým způsobem společnost zasahovala do rodinného života ženy? Co od ženy očekávala její rodina? Kde dochází ke konfliktu rolí? Měřítkem komparace je stanovisko, aplikovatelné na všech objektech komparace, podle kterého srovnáváme. Ženy získávají své zkušenosti jinak než muži, mají jiné zájmy a hodnoty. Musíme vědět, jak dalece ovlivnily představy a normy, o tom, co je to být ženou, skutečný život žen. V životním cyklu ženy ukazujeme, jak byly představy a normy aplikovány do každodenního života ženy.

1.4 Chronologické vymezení

Sleduji prostředky dělení a měření času v kultuře během jejich vývoje. V komparativní metodě srovnávám seřazená data chronologicky od dřívějších událostí

k pozdějším. Analyzují sekundární literaturu, převážně cizojazyčnou, zabývající se ženou z nejvyšší třídy ze západní Evropy, zejména z Anglie a Francie.

Donedávna nebyly ženy ze společenské elity tématem historického bádání. Historie aristokracie obvykle ženy zanedbávala. (Steinbach, S. 2005, s. 84) Tato skutečnost vedla k nedostatku sekundární literatury ze soukromé sféry žen z nejvyšší společnosti. Odkazují na studie určitých autorů, zabývajících se touto problematikou v tradiční společnosti z období středověku, novověku a moderní společnosti dlouhého 19. století.

Francouzská revoluce přinesla v roce 1789 nové osvícenské myšlení. Osvícenství vytvořilo moderní dobu. Odvrátilo společnost od nevědeckého pohledu na svět a změnilo jej v logické a vědecké poznání. Centrem osvícenství byla Francie a šířilo se dál po Evropě. Představovalo intelektuální, filozofické a vědecké zkoumání lidských možností a materiálního světa. Typickým rysem té doby byla aplikace nových poznatků v tradičních způsobech myšlení. Toto myšlenkové hnutí tvořilo vhodnou hranici oddělení moderní společnosti od tradiční, nového systému od starého. Osvícenství dalo základ dnešnímu pojetí občanské svobody a rovnosti, demokracii a lidským právům. (Abramsová, L. 2005, s. 8, 9, 23) V 18. století přišlo osvícenství s myšlenkou společnosti fungující na základech rozumu. Téměř v celé Evropě se vystřídaly různé typy společenského uspořádání. Ideologie rozdílných sociálních skupin měly hodnoty velmi odlišné. Měly společné jedno, společenské uspořádání na principu rozumu. (Keller, J. 2003, s. 7)

Osvícenství zaměnilo víru rozumem, nebo-li víru v boha vírou pokrok. Bylo založeno na důvěře, že společnost se může organizovat sama. Myšlenka pokroku se tak stává zesvětštěnou církevní ideologií. Osvícenství přináší přirozenost, vědu a přírodní práva. Osvícenství prohlašuje, že duše patří všem lidem a všichni lidé mají stejnou rozumnou povahu. Rozdíly jsou prý způsobeny náhodami, předsudky a zvláštnostmi. Osvobození jedince ze sociálního útlaku, zděděného z minulosti, měl přivést člověka dokonalejší harmonii než byla ve společnosti tradiční. Osvícenci odsuzovali minulé poměry. (Keller, J. 2005, s. 36)

Dlouhé 19. století bylo významné období v dějinách žen, které začalo francouzskou revolucí. Tehdy si ženy v Evropě poprvé uvědomily, že jejich podřízenost mužům vycházela z ideologie, kterou bylo možné popřít ideologií vlastní. Toto období skončilo úspěchem první vlny feminismu, hlavně hlasovacím právem žen. Během tohoto období se vedla debata o moderním ženství, jež bylo zpochybňováno. Došlo k velkým strukturálním a ideologickým změnám, v podobě intelektuální, vědecké a politické revoluce, národní a státní formace, industrializace a urbanizace. Vznikaly nové představy o povaze žen a jejich rolích. Měnily se názory na sexuální rozdíly mezi muži a ženami. V roce 1918 získaly ženy ve většině zemích volební právo, jež situaci žen nijak mimořádně neovlivnilo a uvědomily si, že je potřeba druhé vlny feminismu, jež by ovlivnila hlubší ženskou identitu. Toto poznání je podstatou dlouhého 19. století. (Abramsová, L. 2005, s. 7, 8) Volební právo mužů se nazývalo všeobecné, ještě dnes se někdy označuje jako všeobecné volební právo mužů, což znamená bez ohledu na pohlaví. (Bocková, G. 2007, s.334)

Ženy, jež žily v tradiční společnosti, neodpovídaly obrazům o nich samých. Co je feminismus? Existoval feminismus, ještě před feminismem? Tudiž před uvedením tohoto výrazu na konci 19. století? Je-li vyjádřen nelibostí, veřejně či soukromě, proti útlaku žen, tak existoval již dříve, ne-li vždy. (Bocková, G. 2007, s. 332-333) Oč usilovaly a čeho dosáhly ženy v 19. a na počátku 20. století, bylo přiznání volebního práva. Feministická historiografie, jež se věnuje hnutí žen, však zdůrazňuje, že volební právo bylo přiznáno až o několik desítek let později v trvající kampani, jež řešila i jiné formy genderové nerovnosti. Zatímco ženy z vyšších tříd požadovaly přístup k prestižním povoláním a rovnoprávnost s muži, ženy z nižších tříd požadovaly ochranu a odlišný přístup k nim samým než k mužům. Je tedy jasné, proč se prvními feministkám nepodařilo získat podporu ostatních žen pro uskutečnění svých cílů. (Renzetti, C. M. - Curran, D. J. 2005, s. 38)

1.5 Shrnutí

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila komparativní metodu a velmi dlouho jsem uvažovala nad otázkami, které by obsáhly kontext mé diplomové práce a zároveň mě dovedly k jejímu cíli. Zabývám se myšlenkami, rekonstruuji a odkazuji sociologicky

na studie určitých autorů, zabývajících se ženou vymezenou třídně, chronologicky a geograficky již v úvodu komparativní metody. Vzhledem k zadání mé diplomové práce, téma vzniká na bouřlivé hranici, kde se zrodila moderní společnost a v důsledku revolucí se oddělila od společnosti tradiční. Budu analyzovat sekundární literaturu určitých autorů, jež se zabývá podobným tématem a budu odkazovat sociologicky na jejich úvahy. Dále se budu zamýšlet nad situací daného problému a budu rekonstruovat jeho koncept, jež nevyhnutelně bude pojetí přesahovat. Z metodologického hlediska vymezím jednotlivá východiska a určím kritéria, jež budou vyhovovat všem ohledům mé komparace. Cílem je srovnat roli ženy v tradiční a moderní rodině. Informace, získané z nastudované literatury aplikuji chronologicky od nejstarších dat k nejnovějším a následně komparuji. Můj problém z hlediska historického bádání je omezen nedostatkem sekundární literatury z rodinné sféry žen z vyšších společenských vrstev a byl ve velmi malé míře předmětem výzkumu. Z důvodu velkého vývojového skoku v čase, jsem pojmla období novověku jako mezidobí. Dále v textu budu používat pojem tradiční rodina, kterým zahrnuji období středověku a novověku, ve srovnání s moderní rodinou, jež charakterizuje dobu 19. století.

2. Představy

Každá společnost a každá doba si vytvořila vlastní obraz ženství. Ten byl tvořen celým souhrnem různých očekávání, předsudků a společenských norem. To znamená, že identita ženy a její zkušenosti se vytvářely podle toho, jak si ji lidé představovali, co si o ní mysleli a také jakými strukturami byla obklopena. Žena si nacházla svoje místo v kulturním prostoru, prostřednictvím jiného myšlení než muž.

Západní kulturou je myšlena kultura v Evropě a všude tam, kde měla západoevropská civilizace rozhodující vliv. Obsahuje vzorec norem a pravidel v chování, vztah k náboženství a postoj k činnostem lidí. Kultura má pro porozumění života ženy důležitý význam. Obsahuje všechno to, co ženu obklopuje, jež se vyznačuje jistou stálostí v čase a zároveň se proměňuje. Kultura tedy zahrnuje všechno to, s čím se žena nenarodila. Závisí na úrovni společnosti hospodářské, společenské, intelektuální, filozofické a vědecké. Pro předkládanou práci je rovněž důležitý termín subkultura, který označuje například určitou věkovou skupinu, která má podobné hodnoty, symboly, způsoby chování a oblékání. Například ženy ze šlechtických kruhů, v určitém období jejich věku, lze označit jako panny, manželky nebo vdovy a pro tyto skupiny žen platily v němých ohledech odlišné společenské normy.

2.1 Představy ženství

Pojem žena se používá pro označení pohlaví člověka nebo role ve společnosti. Jak si lidé ženu představovali? Jaká žena byla a jaká mohla být? Osud žen závisel na sociálním postavení, historické situaci a individuální dispozici. Záleželo na tom, jakým způsobem konkrétní žena tyto aspekty aplikovala a jak se s těmito aspekty vyrovnávala. Obraz ženy závisel na tom, jak lidé definovali její tělo, pohlaví a rodinné vztahy. Jak si lidé ženu představovali, tak s ní také jednali. Identita ženy a její zkušenosti ovlivňovaly, jak byla utvářena druhými. Dále budu řešit její vztah k práci, rodině a moci. Jedinečnost ženy je určena biologickými, psychologickými a sociálními jevy. Z biologického hlediska je ženské tělo anatomicky a funkčně přizpůsobeno k mateřství.

Se ženstvím se žena nenarodila, musela se naučit být ženou. Jak se žena chovala, záviselo k jaké zemi a kultuře přináležela. Musela se vyjadřovat a chovat přijatelně podle pravidel své třídy. (Abramsová, L. 2005, s. 47)

Žena má vnitřní život jiný než muž a to v mnoha sférách. Životní zákonitosti bere žena na základě svých hodnot a zájmů. Například jak se žena chová a jedná, co je předmětem jejího štěstí a s čím se ztotožňuje. Existuje mnoho vysvětlení těchto odlišností. Biologie řeší rozdíly pohlavních orgánů a význam chemických reakcí, nebo třeba různou charakteristiku činnosti mozku. Sociální psychologie tyto spory a jevy zkoumá na dvou vzájemně se nepřekrývajících částech, například na mužství a ženství. Autoři a autorky zdůrazňující roli socializace sledují průběh osvojování mužských a ženských rolí již u dětí. Můžeme si myslet buď, že je všechno řízeno přírodou, anebo je sociálně určeno, a tudíž se může proměnit podle požadavků žen a nebo mužů. (Jandourek, J. 2003, s. 121)

Co představuje „biologie“ v historickém zkoumání pohlaví? „*Pod tímto názvem obvykle figuruje (hetero) sexualita, menstruace, těhotenství, mateřství, tedy „tradiční“ prvky v ženském životě*“. (Bocková, G. 2007, s. 335, 336) Výklad těchto biologických úkazů závisel na poznání lidského těla.² Ženy i pohlaví jsou utvářeny historicky v určité kultuře. (Bocková, G. 2007, s. 335, 336) Na konci 19. století v Evropě začínalo poznávání ženy u jejího těla. Nové pojetí ženské vrozené role přistupovalo k ženskému tělu z hlediska reprodukční biologie. Termín gender³ vnikl proto, aby pojmově jasně oddělil biologicky dané odlišnosti žen a mužů (pohlaví) a sociálně určené odlišnosti (gender). (Abramsová, L. 2005, s. 26) Pohlaví je biologická danost, je základem konstruktů zvaného gender. V komunikaci lidé používají genderové stereotypy, jež jsou charakteristikou určité společenské skupiny, tedy popis obrazu mužství nebo ženství. Jsou univerzální, protože je sdílejí všichni členové daného pohlaví. (Renzetti, C. M. - Curran, D. J. 2005, s.20-21)

² Více viz Tinková, Daniela. 2010. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvětské Evropě*. 1. vyd. Praha: Argo, 672 s. ISBN 978-80-257-0223-9.

³ Více viz Oakleyová, Ann. 2000. *Pohlaví, gender, společnost*. 1. vyd. Praha: Portál, 176 s. ISBN 80-7178-403-6.

Středověk odrazoval ženy i muže od jakékoliv péče o vlastní tělo. Věda přinesla hlavně zlepšení hygieny těla a zdraví žen. V Evropě se lidé v 16. století báli vody. Strach z přenosu nemocí po morové a syfilidní epidemii způsobil vymizení pravidelných koupelí, jež byly do té doby zvykem. Nevymizely však zcela, ale byly praktikovány výjimečně. K obnovení koupelí došlo až v 18. století, když se staly součástí rituálů návštěv francouzských žen z aristokratických kruhů. Čistota se stala záležitostí elitní společnosti a do povědomí všech se dostala kvůli prudérii a špatné kanalizaci mnohem později. (Lenderová, M. 1999, s. 132)

V Evropě až do 18. století bylo ženské tělo viděno jako druhotné, čili nedokonalé. Vznikl dvoupohlavní lidský model, jenž se zabýval spíše rozdíly obou pohlaví. V osvícenství bylo žensství nově definováno. Opět byl přiřazen přirozený rozměr ženě a umělecký muži. V této době převažoval klasický obraz ženského těla. Tato podstata těla vycházela u pohlavních orgánů muže a ženy z podobného odrazu. Existoval jednopohlavní vzor lidského rodu, jenž se zaměřoval na podobnosti pohlaví. V době před osvícenstvím si lidé ženu představovali jako slabší nejen tělesně, ale i duševně, spojovali závislost rozumu s ženskými tělesnými problémy. Představou putujícího ženského lůna vysvětlovali její nestálost a neschopnost myslet. Tvrdilo se, že žena je otrokem svého těla. Na základě rozdílnosti mužského a ženského těla byly v osvícenství vysvětlovány morální a společenské rozdíly mezi pohlavími. Tělesné funkce určovaly rozlišení rolí podle pohlaví. V té době získalo ženské tělo díky vědě velký význam v diskursu o žensství a mužství. (Abramsová, L. 2005, s. 26-27, 45)

V 19. století se zlepšila lékařská péče a stravování. S rozvojem světového obchodu, s pokrokem v zemědělství i se změnou stanoviska ke kojení svého dítěte se zdokonalila hygiena a každodenní život. Došlo k zlepšení kvality pitné vody, zavedení kanalizace do měst a jednotlivých domů. Kulturní proměny ovlivňovaly hmotné podmínky lidské myšlení, postoje a vnímání světa i cíle lidského snažení. Ty pak zase určovaly směr, tempo a meze změn sociálních podmínek. Evropské dějiny nás informují o úrovni hygieny prostředí v průběhu několik století. (Možný, I. 1990, s. 37)

V 19. století lékaři vytvořili novou koncepci ženského těla, pro vědecké zkoumání. Filozofové, církevní představitelé, pedagogové, spisovatelé a vědci vytvářeli nové pojetí role žen ve společnosti a pojetí ženské identity. Potvrzovali souvislost mezi ženským tělem a přírodou, aby popsali přirozenou ženskou roli. Tento ideál ženskosti a ženské role formuloval přímou spojitost rozdílů obou pohlaví a společenskou rolí. Byly vedeny diskuze na téma jednotlivých pohlaví, hlavně žen. Oddělení ženské a mužské role, odlišení společenského domácího života byla vyjádřena v ideologii oddělených sfér. Témata ženství, ze všech sfér života se řešily v církevních příkázáních v ponaučení vládců a časopisech. Ženství vyjadřovalo povahu ženy a způsob její prezentace a jak jednala. (Abramsová, L. 2005, s.34-36) Obě pohlaví mají právo nakládat se sebou samým, podle sebe, bez jakýchkoli společenských předpisů. Rozšířily se požadavky svobody a rovnosti, skladba dělby práce dostala novou podobu. (Lipovetsky, G. 2007, s. 12)

2.2 Sex, sexualita

Základem ženské sexuality jsou pohlavní rozdíly mezi mužem a ženou, jež se vyznačují řadou vlastností a jevů. Rozdílná anatomie ženy, hormonální a reprodukční rozdíly a projevy chování vyplývají z tělesných a psychických rozdílů.

V 19. století ženě bylo přiznáno pohlaví. Byla definována hlavně podle své sexuality, jež byla klíčová pro její postavení, chování a jednání. Existovala dvojí morálka. Patriarchální společnost považovala ženskou nemravnost a necudnost za nežádoucí z důvodu narušení stability společnosti. (Abramsová, L. 2005, s. 148) Důležitou podmínkou k získání statusu ve společnosti byla mravnost a cudnost. Sexuální chování bylo kontrolováno souhrnem mravních norem. Sexualita člověka je velmi komplikovaná. Vychází hlavně z jeho přirozenosti, ale je také ve velké míře ovlivňována kulturou. Podoba pohlavního styku, morálka a to co v něm lidé upřednostňují, jsou v různých érách a zemích obdobné. Rozdílné je však to, co společnost považuje za akceptovatelné. Nejlépe to vystihuje proměna vzorů ideální lásky. V křesťanské Evropě byl sex legální pouze v manželství za účelem reprodukce

potomků. Stále více byl omezován souhrnem právních norem, kterými se lidé zcela neřídili, a tak vznikla dvojí morálka. (Jandourek, J. 2003, s. 113)

V dlouhém 19. století v Anglii se náboženský vliv na sexuální chování lišil výrazně podle třídy a víry. Církev se domnívala, že ženy z vyšších tříd byly podřízeny svým manželům. Potom, co církev ztratila pravomoc rozhodovat o sexuálních záležitostech, v polovině 18. století to bylo zčásti nahrazeno lékařskými zařízeními a později sexuologií. Ty měly podíl na definování ženské anatomie, touhy a jejích možností. (Steinbach, S. 2005, s. 116) Pohlavní život mužů a žen, a nejen v manželství, byl v Evropě ve středověku stanoven lékařskými instrukcemi. Například, že muž měl sledovat střizlivě a podle zvyklostí požadavky ženy, s ohledem na její chabé tělo, nutné na zachování rodu. Tím poukazovali na jeho vlastní žádostivost, jež mu může podkopat autoritu. (Le Goff, J. 1999, s. 257- 258)

V 19. století ovládla celou Evropu sexuální pruderie. Ženská sexualita, která byla s rolí manželky a matky neslučitelná, představovala nebezpečí pro tehdejší moderní společnost. Etický postoj proti lehkomyšlnosti volných mravů a zhýralosti zaujala viktoriánská morálka, nazvaná po upjaté a spořádané britské královně Viktorii. „Mravní panika“, vyvolaná šířením pohlavních chorob, zvyšujícím se počtem prostitutek a nelegitimních dětí, dala vzniknout mnoha příručkám o správném chování a zákonným normám. (Abramsová, L. 2005, s. 148 - 149) V této době byl v Anglii velmi rozšířený syfilis. Dříve neexistovala antibiotika, syfilis byl nakažlivý, nevyléčitelný, progresivní a velmi bolestivý. (Steinbach, S. 2005, s. 135)

Nejdůležitějším určujícím charakteristickým rysem ženy byla v Anglii v 19. století pověst. Ženská a mužská reputace byly hodnoceny rozdílně. Žena byla souzena podle své sexuality, respektive podle toho nakolik její jednání odpovídá dobovým normám sexuality žen, a podle schopnosti vést domácnost. Ženy braly svou pověst velmi vážně a uznávaly, že jejich sexuální chování není soukromá záležitost. (Steinbach, S. 2005, s. 119) V některých případech, hlavně ve vyšších třídách společnosti, se vyskytovala větší sexuální svoboda v manželství. (Perkin, J. 1989, s. 3) Na počátku 20. století bylo ženské staropanenství a celibát považováno za nezdravé a nepřírozené. Stará představa ctnostné a nevášnivě ženy proti sexualizované a nemorální prostitutce byla

nahrazena dobrou sexualizovanou manželkou, proti frigidní panně. (Steinbach, S. 2005, s. 140)

Sexuální revoluce způsobila debaty o rovnosti mužského a ženského pohlaví. Společnost upřednostnila spíše představu rozdílnosti pohlaví, než představu rovnosti. Představa rovnosti pohlaví ohrožovala stabilitu domova a tělesný styk. Humanismus přinesl zlepšení mravů v sexuálním chování.

2.3 Láska, cit

Láska představuje emocionální stav, zvláště mezi mužem a ženou, a současně jejich odpovídající postoje a jednání. Sexuální rozdělení citových rolí vychází z určité reprezentace ženství. Ideologií lásky byla žena závislá na muži od přírody. Žena buduje identitu na lásce, kontaktech a vztazích, jež se od budování identity mužů liší. Kultem ženské lásky máme chápat jako metodu moderních kvalit, jež zůstává věrný tradičnímu rozdělení pohlaví. (Lipovetsky, G. 2007, s. 50)

Láska v tradiční představě ženu odsuzovala k závislosti na muži a ke ztrátě moci nad sebou. Žena upřednostňovala ostatní před sebou samou. Úloha lásky v ženském životě souvisela se společenským údělem, jako tradiční ideál oddanosti. Ten ženám v uzavřené domácnosti nedával možnost se prosadit. Na počátku 12. století byla láska opěvována a změnila chování a jednání mužů i žen. Láskyplné hrátky se změnily v komunikaci, která probíhala podle přísných pravidel. V dvorské době mohla žena využít mravních zásad, například při galantní konverzaci a výběru partnera. Získala novou pravomoc a tím pozitivnější náhled společnosti, která ji viděla citlivější, inteligentnější, svébytnější. (Lipovetský, G. 2007, s. 48)

Přelom středověku a novověku je možné považovat za mezník v rámci vývoje přípustného chování. V této době to platí prozatím, jen u vyšších společenských vrstev. Následování vlastních cílů a zájmů, byly hlavními motivy lidského jednání, jež jsou práce v této době viditelné. Již na konci 15. a počátku 16. století se objevují příručky, které příslušníkům nejvyšších vrstev dávají rady, jak se mají chovat. Předtím nebylo nutno někoho učit vhodným mravům. (Keller, J. 2003, s. 16-17)

Ve středověké západní Evropě přetrvávala bordelová prostituce, jako opatření před manželskou nevěrou a sváděním mladých dívek. Nebezpečí, číhající na muže v té době a jejich větší úmrtnost, způsobila nadbytek žen. Rozkvětu prostituce napomáhal rozmach měst a příslib vyššího výdělku. Nalákané prostitutky pak vrchnost odsunula na okraj měst. Uvedení v platnost kněžského celibátu ve 12. století zvýšilo zájem o volnou lásku a vzrostl počet nevěstinců. Ve 13. století se rozmohly i v lázeňství. V Anglii lázeňská prostituce navazovala na antiku. Do Francie ji zavlekly křížácké výpravy z Východu. Mnohé lázně byly až do 15. století tajnými veřejnými domy. (Neumann, S. K.1999, s. 619, 624)

V novověku existovala stále láska, jež tvořila ženskou identitu. Představa ženy byla chaotický a iracionální obraz stvoření, jehož základní vlastností byla nezbytnost milovat, něha a citlivost a je dána od přírody. Stále více se láska jevila jako specifický ženský atribut. Na počátku osvětenectví se city přikládaly spíše ženě, než muži. Žena soustřeďovala pozornost k vlastním citům, více se zapojovala do milostného vztahu. Její sexualita rozvíjela osobnost, romantickou lásku a vlastní výběr manžela bez tradiční podřízenosti. Od konce 18. století se žena pokládala za citlivé stvoření určené k lásce. V 19. a 20. století je láska oslavována. (Lipovetsky, G. 2007, s. 23-24)

Ze šlechtického mravního zákona se stal kodex lásky všech a zároveň s nárokem celého individua. Ze začátku neměla láska v manželství místo, ale později byla jejím základem. V západní Evropě ve středověku byla romantická láska zakládána na jedinečnosti nápadníka a v moderní společnosti byla svobodná láska základem vášně. Proměny ideálů lásky nijak sexuální chování neovlivnily a láska byla něčím víc, než sexuální přitažlivost. Role mužů a žen v lásce se dělily na iniciativní mužské a pasivní ženské, kdy muž sváděl ženu a ona přijala jeho obdiv. Základ ženského osobního vkladu do milostného citu v 19. století nebyla touha po sebezničení, ale touha po individuálním uznání a ocenění. (Lipovetský, G. 2007, s.19, 20, 50)

Proběhla sexuální dělba citových rolí. Vyšší citovost ženy k muži trvá, narozdíl od muže, jež chce ženu vlastnit. Biologie se stala pro ženu osudnou. Ideologie lásky ji předurčila od přírody závislou na muži. Vyjádření citu k ženě záviselo na tom,

jak si ji představovali. Novověká žena byla chaotická, v 18. století byla považována za citlivé stvoření. Osvícenectví připsal cit spíše ženě, jež se zdála zdrženlivější a schopna kontroly sebeovládání. V 19. století byla oslavována společně s láskou.

2.4 Zbožnost

Odlišnost mezi mužem a ženou se v kultuře odráží v postavení ženy v roli. Za prvé může existovat vzájemná protikladnost pohlaví, představována jako model dalších párů, např. duch – hmota. Za druhé, může být odlišná role pohlaví z biologického hlediska, existencí odlišných tvořivých sil ve světě. Náboženství na tomto základě rozdělila mužská a ženská božstva. Odlišení role žen a mužů v oblasti náboženství pomohly zkušenosti, vnímat odlišný status žen a mužů. Základním termínem náboženství je posvátno, jež se liší v čase i kultuře. Jeho hlavním rysem je postoj k rodu mužskému či ženskému. Posvátné bytosti, mužské i ženské, jsou v náboženství vnímány i jako kombinace obou. V historii, ve většině náboženstvích byla ženská jména, atributy a činnosti vymezeny přírodou, vesmírem nebo bohy. V dějinách lidstva, se v různých náboženstvích projevuje v určitém stádiu převaha mužského pojetí posvátna, jež prochází od rovného božského páru, kde převažují mužská božstva, až k postavě jediného mužského boha. (Doležalová, I. 2004, s. 151-159)

Otázka o postavení a roli žen v různých náboženstvích v sobě zahrnuje vztah ženské nebo mužské formy posvátna a sociálním systémem, jež tyto symboly ovlivňuje. Vývoj náboženství ukazuje směr ženského symbolismu, jež uctívá přírodu, k mužskému pojetí posvátna. Hlavní znak křesťanství je důraz na sexuální zdrženlivost, čímž tato tradice reaguje na zhýralost vyšších vrstev v antické společnosti. V antice byla sexuální touha vnímána jako potřeba citového uspokojení a nebyla považována za problém a morálka vycházela ze shovívavého spojení duše a těla. Naopak křesťanství začalo prosazovat ideu možnosti těla odmítnout žádostivost, jež dala základ tehdejšímu mravnímu zákonu, založeném na odporu k tělesnosti. Další vývoj v sexuální zdrženlivosti následoval v dodržování norem bez ohledu na pohlaví. Tato praxe odříkání vedla k vytvoření vzorců obecných pravidel. (Doležalová, I. 2004, s. 151-159) Církev udržovala rovnováhu mezi chudými a bohatými. Tvořila privilegovanou sociální skupinu a je zapojena do světského života. (Le Goff, J. 2005, s. 400)

V západní Evropě a vyšší společenské vrstvě, kterou se v diplomové práci zabývám, bylo rozšířené křesťanství. Západoevropská středověká představa člověka byla vytvořena náboženstvím. Jako nesmrtelné Boží stvoření, jehož tělo a duše byly obohaceny duchem, jedinečností. Poutá se k citům a rozvíjí lásku. Středověk člověka považuje za součást společnosti. Sama středověká křesťanská společnost se vyobrazovala v protikladech, jež se postupně upřesňovaly, protože i společnost se stávala složitější a bylo potřeba jí porozumět. (Le Goff, J. 1999, s. 15, 25) Ve středověké kultuře byla role církve základní. Křesťanství zde fungovalo jako vládnoucí ideologie a zároveň jako konkrétní náboženství, ve vlastním slova smyslu. (Le Goff, J. 2005, s. 36) Charakteristickými znaky křesťanské církve jsou společenství víry, svátostí, vláda římského papeže a legitimních správců kristovým jménem. (Bílý, J. 2000, s. 230)

Na počátku novověku v západní Evropě byla zbožnost mužskou ctností. Církev ženy tlačila do pozadí, a proto se jejich vnitřní duchovní život stal soukromou každodenní ctností, prožívanou doma. (Abramsová, L. 2005, s.40) Naopak na začátku 19. století v západní Evropě ženy hrály důležitou roli při určování náboženských tradic rodiny. Staraly se o mravní výchovu svých dětí, zodpovídaly za jejich modlitby a návštěvu nedělní školy. Pěstovaly náboženské rituály a zachovávaly náboženské svátky. Organizovaly životní události, svatby křty, biřmování a první svaté přijímání. (Abramsová, L. 2005, 41)

Mariánská obroda 19. století přispěla k jistému nároku na moc v církvi. Průmyslová buržoazie ve Francii považuje nadšené přijetí náboženství ženami jako zřeknutí se vědy a pokroku. Ženská spiritualita byla brána muži, kteří přijali industrialismus a sekularismus, jako reakce na dobu a krok zpět proti novému řádu. Náboženství bylo morálním rámcem a rituálem ženské každodennosti. Udržovalo a posilovalo ženské ctnosti a legitimizovalo její roli v domácnosti. Náboženství kladla důraz na domov a důležitost zbožnosti matek, jež měly úlohu přenést morální hodnotu dalším generacím. (Abramsová, L. 2005, s. 43-45)

Náboženství bylo v Anglii v 19. století klíčovým polem, kde se formoval vztah žen z aristokratických kruhů k okolnímu světu. Při udržování církevních vztahů se mnoho žen chopilo aktivně hlásání evangelia. Mnoho žen ze společenské elity chápalo své tradiční spojení s evangelickými představami, jako ženské povinnosti pro charitativní činnosti a obrovskou sféru veřejných aktivit. Vztah aristokratických žen a církve, ke které patřily, byl přesně vymezen dle jejich třídy. Byly hlavními patronkami a prominentními návštěvnicemi v honosných kostelech ve městech. (Steinbach, S. 2005, s. 90) Krize náboženství a vědecký výklad světa způsobil rozpad hodnot, jež držely tradiční uspořádání společnosti. (Keller, J. 2004, s. 14)

Zbožnost byla v 19. století v Evropě hlavní částí ženské identity. Náboženské rozpravy idealizovaly pravé ženství. Vrcholem ženství církevního společenství byla čistá, mírná a laskavá Panna Maria. Ta byla obrazem předlohy ženy a matky. Byla archetypem dokonalého ženství pro všechny ženy. Církev byla patriarchální instituce vytlačující ženy ze struktur moci. Byla použita společností jako legitimní prostředek k útlu žen. Nátlaková ideologie kultu pravého ženství odsoudila ženy k podřízenosti v domácnosti. Zbožnost byla obhajobou oddělených sfér a křesťanské principy vedly feministky k cíli. Náboženství mělo v 19. století pro ženy velkou důležitost, i jak ženy vyjednávaly s církví a jak se vypořádávaly s náboženskými rozpravami. (Abramsová, L. 2005, s. 39)

2.5 Shrnutí

Jak byla žena vytvářena druhými lidmi? Obraz ženy byl tvořen celým souhrnem různých očekávání a společenských norem. Od žen se očekávalo, že se jim podřídí a budou se podle nich chovat a také tak jednat. Sociální normy regulují chování ve skupině a definují chování, které je ve skupině přijatelné. Musíme znát nejen zákony, ale i jak byly skutečně dodržovány a uplatňovány. Sociální normy definují chování a regulují ho na přijatelné.

Na počátku 19. století se vedly rozpravy o ženství a promýšlely se teorie o ženě v domácnosti. Zrodil se obraz ideální ženy, jejího vhodného chování a zároveň jak žena vypadat nemá a jak se nemá chovat. Tyto myšlenky začaly prostupovat do všech

oblastí života, prostřednictvím intelektuálů a duchovních, a byly přijímány ve všech společenských třídách. K tomuto docházelo jedině růstem gramotnosti a přístupem všech k tiskové kultuře. S ženskostí se vázaly normy a zásady chování. (Abramsová, L. 2005, s. 47-48)

3. Životní cyklus ženy

Jaká doopravdy žena byla? Rozvrhla jsem jednotlivé, pravidelné etapy v životě ženy do konceptu životního cyklu. Životní cyklus ukazuje vztah mezi

společností a jednotlivcem a mezi společenským vývojem a ženským osudem, závislým na individuální dispozici, sociálním postavení a historické situaci. Týká se postavení ženy ve společnosti, ale i toho, jak společnost proniká do soukromého života ženy. Rozvrhuje pravidelně se opakující sled jednotlivých etap v životě ženy a ukazuje jak se měnila organizace sociálních rolí v čase podle věku ženy. Je uzavřen do norem a očekávání a tvoří osnovu pro poznání každodenního reálného chování žen.

Částí životního cyklu je cyklus rodinný. V rodinném cyklu soustřeďují zájem na ženu jako jedince, nebo jako součást rodiny. Takto přistupují k jednotlivým fázím života ženy, i k její situaci. Sociální přechody, jako první sňatek, vstup do manželství, nebo ovdovění, jsou provázeny rituály. Osud ženy tvoří zásadní události v rodině, nemoci, války, epidemie, revoluce nebo jiné historické události, jež jej mohou změnit.

Stejně tak, jak je důležitý historický čas, je důležitý čas všední, jež ovlivňuje subjektivní vidění světa, vlastního života, formuje představy i názory. (Jandourek, J. 2007, s. 48) Je jasné, že osud žen závisel na tom, ke které skupině mužů patřila a odlišoval se podle jejich situace. „*Nikdy tedy nepůjde o „ženu jako takovou“, ale o „ženy“.*“ (Bocková, G. 2000, s. 334)

3.1 Rodina

Ženy se ztotožňují s rolí v rodině. Jejich identita se objevuje hlavně ve vztazích a činnostech v soukromé sféře. Tam se postupně tvořila identita s rodinou, příbuznými, manželem, přáteli a dětmi. Uvnitř soukromé sféry budu řešit vliv dělby práce a osvobození od pout domácích a rodinných povinností. Sociální role ženy v rodině závisí na vlohách ženy, na jejím postavení a na historické situaci. Charakterizují ji rolemi panny, manželky a vdovy.

Původní stratifikační jednotkou do 70. let 20. století byla rodina. Ženy z vyšších tříd byly hlavně v domácnosti, tedy zcela závislé na svých manželech. (Šanderová, J. 2000, s. 161) „*Muž byl stvořen jako první, je obrazem Boha, podobnějšího originálu, dokonalejší a silnější, a tak musí ženě vládnout.*“ (Le Goff, J. 1999, s. 258) Mužova autorita v Evropě ve středověku určovala vztah mezi manžely a

rozdělení rolí, nejen v rodině. Určitou svébytnost přinesla ženám jejich slabost a podřízenost v ovzduší svého domu, například v ložnici a v kuchyni. (Le Goff, J. 1999, s. 258) Patriarchální zřízení je výtvar mužů, udržuje ženu podřízenou. (Jandourek, J. 2003, s. 121) Struktura středověké společnosti byla rozdělena na mužské pole působnosti a ženské. Muži patřila doména společenská a ženě doména privátní. (Duby, G. 1999, s. 103)

Sociologie rodiny raději řeší třídní, než stratifikační sociální nerovnosti. Protože rodina, je stále základní jednotka nerovnosti. Je kolébkou nerovnosti šancí přítomných ale i budoucích. Jestliže uvažujeme o individualizaci těchto šancí, musíme se pozorně zaměřit na stratifikační rozdělení rodin. Zdroje o „rodině“ budou zahrnovat jen specifickou část sociální vrstvy. (Možný, I. 2002, s. 96). Žena je také produktem své společenské skupiny. Touto základní společenskou jednotkou je rodina, s hlavními funkcemi reprodukce, výchovy, socializace a přenosu modelů chování. Individuum si v rodině vštěpuje sociální normy, hodnoty a sociální role. Identitu je možné objevit hlavně ve vztazích. Tak se postupně tvořila identita s rodinou, příbuznými, manželem, přáteli a dětmi. Individualizace znamená, že si má každý svůj osud vytvářet sám, dle svého uvážení. (Beck, U. 2004, s. 216)

Původní smysl výrazu rodina znamenal ve středověku domácnost, která zahrnovala pokrevní příbuzné i ostatní nepříbuzné lidi v domě, podřízené jedné autoritě rodiny, většinou otce. Toto pojetí ze zachovalo až do první poloviny 19. století. Narozdíl vládnoucí třída rodinu chápala jako pokrevní příbuzenství. Šlechta si představovala pod výrazem rodina téměř to samé, jako rod. Tedy velkou skupinu lidí, která pomocí svých pokrevních svazků zajišťovala trvání moci a bohatství. (Možný, I. 1990, s. 18)

Ve 12. století ve Francii byla domácnost nejsilnější sférou pro všechny vztahy ve společnosti. Uskupení těchto domácností vytvářelo feudální společnost. Každá jednotka byla ovládána jedním ochráncem. Šlechtické rody ve byly striktně společensky uspořádány. Součástí šlechtické domácnosti byl otec, který vládl a vyživoval své děti, které uznávaly jeho autoritu, a svou manželka. Kromě těchto třech prvků se v domácnostech mohli objevit svobodné sestry a bratři. Bylo povoleno pouze jedno

manželské lůžko v každém domě, tedy jedno místo k plození. Společnost se skládala z dvougeneračních domácností. (Duby, G. 1999, s. 10, 12)

V poskytování politických i náboženských kontaktů si domácnost v Anglii ve středověku vystačila sama. Šlechtičny měly jako jiné ženy zodpovědnost za chod domácnosti a tím získaly důležitou a prominentní roli. Vedení kanceláře měly na starosti šlechtičny i královny. V pozdním středověku nemusela být domácnost nejvyšší šlechty samostatnou jednotkou. Domácnost byla ve středověku soběstačná komunita. Okázalostí a pohostinností získávala úctu v okolí. Středověké domácnosti se značně lišily velikostí, podle bohatství a statusu pána nebo dámy. Byly organizovány hierarchicky podle pozice a rozděleny na oddělení podle funkce. Nejméně do roku 1300 se bohaté šlechtické domácnosti přemísťovaly na letní nebo zimní sídla. Ať byla domácnost velká nebo malá, představovala status jejich třídy. Zde žila dáma svůj život a vykonávala povinnosti. Zde se narodily její děti a strávily první roky života. Alespoň část dne strávila žena ve své komnatě se svými dámami, ale byla také viděna v sále a kapli. V průběhu času žila mezi známými tvářemi. (Ward, J. C. 2006, s. 102-113)

Soběstačnost domácnosti ve všech důležitých sférách z nich činila základní prostředek pro řešení konfliktů přežití. Lidé tak nepotřebovali žádnou společnost v okolí. Provozovali taktéž takové činnosti, jež dnes domácí charakter nemají. Dokonce i vláda se zajišťovala v domácnosti feudála, knížete nebo krále. Jeho sluhové byli funkcionáři ve veřejné sféře, jeho pokladna byla zároveň státní kasou. Sňatky členů jeho rodiny byly zároveň mezinárodně politickými událostmi. V panovníkově domácnosti se vládlo, tak jako v kupeckých domácnostech se obchodovalo a v řemeslnických vedlo řemeslo. Armáda a církev byly důležitými institucemi, jejichž chod nebyl udržován na úrovni domácnosti. Podobnost byla v tom případě, když vojáci brávali s sebou na tažení své kočovné rodiny. Až do začátku novověku hospodařily domácnosti samy, a společnost byla odkázána na domácnosti. Obrovský význam pro tradiční společnosti měla existence přímé daně, jež na úrovni domácností byly vybírány a byly hlavním prostředkem pro zajišťování funkcí sociálních mechanismů. Domácnost tedy byla důležitou daňovým útvarem. Ve Francii jsou v roce 1328 poprvé počítány tzv. přímé

daně. Teprve na konci 17. století byla ve Francii zavedena daň z hlavy, což znamená že jednotkou již byl jednotlivec, zdaněný podle svého statusu. (Keller, J. 2003, s. 46 - 47)

V novověké šlechtické domácnosti v Anglii byla hierarchie vyživovaných osob v rozmezí od příbuzných až po umývače lahví. Synové a dcery ostatních aristokratů byli posíláni do jiných domácností, aby získali zkušenosti a vzdělání. Čím urozenější domácnost byla, tím více lidí bylo pod ochranou hlavy domácnosti. Šlechtičny měly obvykle několik žen v doprovodu. Na počátku 17. století bylo stěhování velkých domácností z jednoho domu do druhého již méně obvyklé. Lidé aktivní v politice nebo na dvoře mohli udržovat dům ve městě i na venkově. (Laurence, A. 2002, s. 35, 36)

Ještě v 17. století byly ekonomické příručky pro šlechtické, samostatně hospodařící domácnosti, protože byla téměř soběstačná. Například jedna taková příručka z roku 1682, jež sčítá dvanáct knih obsahuje pravidla obdělávání půdy, provoz mlýnů, lomů a hutí. Zde se nachází popis konzervování masa, pěstování plodin a ošetřování vína, vaření piva atd. Jsou zde recepty pro ošetřování dobytka, koní i ptactva. Další kniha o chovu včel a bource morušového, obsahuje též rady jak získávat užitkovou vodu, jak zakládat rybníky atd. Další průvodce ukazuje hospodaření lesní a lov, zahrnují kalendáře, práce zahradnické a polní. I výrobu léků a receptů, jež potřebuje domácnost. Každá domácnost tyto činnosti nemusela vykonávat, ale obsah z těchto návodů ukazuje, že poskytování služeb dosud nezařizovaly žádné jiné specializované organizace. Proti vnějším útokům zajišťovala také domácnost ochranu svých členů a sloužila jako pevnost. Muži těchto domácností byli ozbrojeni, proto sociologové nazývají toto předprůmyslové období, obdobím opevněných domácností. (Keller, J. 2003, s. 45)

Konflikty mezi členy domácnosti řešily samy domácnosti. Pán domu měl moc do 18. století, kdy veřejné právo vstoupilo do soukromí domácnosti. Domácnosti měly význačné sociální role. V nich se odehrávala socializace dětí, i jejich socializace profesí. Toto bylo platné pro všechny vrstvy společnosti. Ve stáří a v nemoci měly její členové v domácnosti záštitu. Celý život mohli lidé prožít od narození až do smrti v jedné

domácnosti. Solidarita vně rodiny neexistovala. Pro tradiční společnost byl takovýto život v domácnosti a v jejím blízkém prostředí charakteristický. Domácnosti byly často zaostalé, panovala tam nedůvěra ke všemu neznámému. Xenofobie přetrvávala na venkově až do novověku. Téměř celý život a téměř všichni lidé se pohybovali v bezprostřední blízkosti známých osob, což považovali za normální. Na hřbitově po konci života nebude pohřbený žádný cizinec. Cizí člověk, jenž nebyl členem domácnosti byl nebezpečný a vzbuzoval nejistotu a nedůvěru. (Keller, J. 2003, s. 46 - 47)

Peněžnictví změnilo sňatkový trh a dovolilo zvětšit sféru výběru potencionálních partnerů. Peníze byly v sociální směně činitelem urozenosti, a výběr byl rozšířen na cizince. Moc peněz se dala přenášet na dálku a tak příbuzní cizince měli možnost pomoci. Francie v 15. a 16. století byla nejednotná, knížata řídila její území, jako malé státy, nezávisle na francouzském králi. Byly ovládány knížecími dvory, měly vlastní armádu a politickou moc, ale potýkaly se s nedostatkem zdrojů, hlavně peněz. Kolem poloviny 15. století byl zlatý věk knížecích dvorů, jejichž nákladný život a náklady na něj byly vyšší než jejich možnosti. Francie měla centralizovanou moc a v 15. století bylo rozhodnuto, že Paříž ovládala zbytek Francie. Královský dvůr byl v 16. století nejskvělejší v celé Evropě, vznikaly nové státy, jež se centralizovaly. Zdroje produkované domácnostmi nestačily pokrýt jejich požadavky. V polovině 14. století král zavedl pevný systém přímé daně. Vyržování stálého vojska a vybírání daní na jeho udržování, je znamenitý prostředek jak čelit neochotě poddaných daně platit. Systém daní financoval státní moc zmateně a trvalo dlouho, než se moderní stát s úspěchem prosadil. (Keller, J. 2003, s. 52 - 53)

Pro člena jakékoliv vrstvy bylo vlastnění domácnosti možnost zajistit v tradiční společnosti vyšší sociální pozici a tím i jistoty, než ti, co žádnou domácnost neměli. Nevlastnění domácnosti z člověka dělalo podezřelé individuum, s výjimkou příslušníků církve a privilegovaných jednotlivců z nejvyšších vrstev. Platilo však, že vlastní domácnost byla symbolem soběstačnosti a plnoprávnosti přinejmenším v rámci příslušné sociální vrstvy. Stát a jeho organizace již nefungují na domácnostním principu, a vyvlastnění domácností proběhlo na úkor všech vrstev obyvatelstva. Důležitým bodem tohoto procesu bylo ekonomické vyvlastnění. Státní daně byly

z různých důvodů stále zvyšovány a to způsobilo ekonomický krach i těch slušně prosperujících domácností. Sankcemi při neplacení daní, domácnosti i obyvatelstvo přicházeli o svůj rodinný kapitál. S tím se mění státní ideologie a domácnost již není základní jednotkou veškerého hospodaření. (Keller, J. 2003, s. 53 - 54)

Domácnosti byly vyvlastněny ekonomicky, ale podstatnější bylo vyvlastnit ji mocensky. Nejdůležitější bylo samozřejmě vyvlastnění těch domácností, jež měly nejvyšší moc, tedy domácnosti šlechty. Ty šlechta spravovala pomocí vlastního personálu. Knížata, i panovník, vytlačovali postupně šlechtu z úředních pozic, ze kterých se určoval osud celé země a tato pracovní místa plnili profesionálními úředníky, jež upřednostňovali vůli nadřízeného před vlastním rodem. Na tato místa dosazovali absolutističtí panovníci měšťany. Dosazený měšťan, již nehájí zájmy svého stavu, s kterého vzešel, ale zájmy státního představitele. Je jedno, kde se narodil, v panovnickém sídle, nebo ve městě. Stává se byrokratem a jako správný úředník si nevzpomene, že pochází z nějaké vrstvy. Ztrácí svou příslušnost, stejně jako legionářský voják nemá svou vlast. Skutečným domovem mu je organizace. Francouzská revoluce byla buržoazní a neváhala smést krále s úředníky, kteří již ztratili svou třídu. Panovník úspěšně pomocí byrokracie odsouvá šlechtu ze státních vedoucích pozic, a nechává ji jen symbolické čestné úřady. Omezuje šlechtu nejdříve v právní oblasti, potom ve finanční pravomoci a nakonec v policejní sféře. (Keller, J. 2003, s. 53-55) Revoluce ve Francii v roce 1781 způsobila rozdělení šlechtické velkodomácnosti. Z tohoto rodinného uspořádání zbyla panství a šlechtické statky, které již nevyrábějí pouze pro vlastní potřebu ale i pro trh. (Neumann, K. S. 1999, s. 980)

Pokrok je stále více viděn v neustálém růstu moci státu, jež chrání jednotlivce. Přejít od domácností jako základních výrobních jednotek k individuím, jež vyráběli mimo jejich domácnost změnil vnitřní ráz rodiny. Vyrábějící domácnost, jež má problémy s obstaráním potřebných statků z venku, se musí nezbytně stát stabilní jednotkou. Role obou pohlaví je v takové domácnosti striktně doplňková, muž a žena se doplňují. Oba vyrábí v určitých fázích a určitým způsobem, takže jsou závislí značně jeden na druhém. Téměř to samé značí dělbu autority podle věku a životních zkušeností,

jež mají důležité místo v domácnosti. Změněná situace, kdy rodina je spíše konzumní jednotkou, má za následek neúčast obou manželů na úzké spolupráci, jako předtím, když spolu vyráběli. To narušuje komunikaci v rodině, kde se konzumuje i při jídle, jelikož při jídle se nemluví. (Keller, J. 2003, s. 58)

V tradiční společnosti zajišťovala sociální reprodukci přežití lidské společnosti domácnost. Museli být proto pevné, strukturované, rozdělené podle dělby moci, autority a dílu na rozhodování. Existovala vertikální dělba práce. Povinnosti v rodině se dělily podle lineární osy rodu, horizontálně po ose mezi mužem a ženou. (Keller, J. 2003, s. 46) Dům byl domovem i centrem rodinného majetku. Muži i ženy řídili domácnost a majetek, dohlíželi na služebnictvo a pořádali večírky pro hosty. Stereotypy despotických aristokratických manželství, nezúčastnění a nestarající se aristokratičtí rodiče, a aristokratické domácnosti provozované pouze sluhy jsou nepodloženy. Ženy byly různě zapojeny do chodu domácnosti a řízení majetku, dohlížely i se dokonce účastnily domácích prací. Ženy z nejbohatších a nejmocnějších rodin by obecně delegovaly denní povinnosti pro jejich personál, čím skromnější domácnost, tím spíše byla majitelka zapojena přímo v jejím hladkém chodu. Žádná aristokratická domácnost nebyla ponechána pouze personálu. Majitelky se denně setkávaly s hospodyní, spravovaly výdaje domácnosti a platily účty, objednávaly jídlo a další zásoby a plánovaly menu. Pokud se jejich rodina přesunula na jiné panství, což se stávalo sezóně u mnoha rodin, žena řídila hladký přenos věcí a služebnictva. Když se rodina bavila, majitelka dohlížela na přípravu stejně jako na samotnou událost. (Steinbach, S. 2005, s. 86-88)

V takovéto společnosti bylo postavení žen velmi neúnosné. Existovala zde obrovská sexuální mužská nadvláda. Hrubí rytíři, nevyškolení dvorními mravy, unášely ženy. Zvětšovaly se rozdíly mezi domácnostmi a příslušníci horní třídy měli možnost získat více žen. Úloha žen byla upevňovat vztahy mezi jednotlivými domácnostmi. Sňatkem se z cizích lidí stali příbuzní, jimž se dalo důvěřovat, měli si pomáhat v nouzi. Uskupení takovým způsobem mezi sebou uzavíraly nejen domácnosti panovníků, ale i ostatní vrstvy. Hlavně v čase, kdy urozenost již nezaručovala důležitý podíl na moci, kdy bohatství je bezmocné a sňatky mocných a urozených se uzavírají k posílení jejich

pozic. Ženy jsou střeženy, protože jsou hlavním prostředkem směny, aby se nesnížila jejich hodnota na trhu. Tato sexuální ideologie přistupuje k ženám jako k vlastnictví, tento přístup má formu manželské cti. Cudnost je ženským ideálem, jehož práva vlastnil muž a rozhodoval o ženě veřejně i uvnitř domácnosti. Násilí mužů klesá mnohem později, až teprve když stát vlastní policii a vytváří armádu. Policie má pravomoc zasahovat do domácích konfliktů. (Keller, J. 2003, s. 48)

Ženy ze společenských elit v Anglii měly v dlouhém 19. století velmi důležitou roli v udržování chodu panství, kde získaly částečné formální uznání. Byly obvykle zapojeny v rodinných ekonomických podnicích, tato činnost se stala zdrojem jejich identity. Domov a politika se ladně překrývaly a možná nevyhnutelně v této sociální sféře. Večírky a další společenské události byly klíčovou součástí v prostředí, ve kterém politici působili, a většina setkání se konala doma a spíše pro společenské a politické účely než pro osobní zálibu. V roli majitelky domu byla šlechtična také zaměstnavatelkou. Najímala, platila, dohlížela a propouštěla většinu rodinného personálu, který mohl být dosti velký. Ženy byly také odpovědné za zajištění společenských událostí pro jejich personál, nájemce na jejich statku a voliče v jejich oblasti. Těmito způsoby byly aristokratické ženy zodpovědné za zaměstnance, domácí a politické reprezentanty. (Steinbach, S. 2005, s. 86, 88, 94) Šlechtičny tradičně organizovaly aristokratickou společnost, přinášely věno nebo dědictví, plodily dědice a vychovávaly aristokratickou mládež. V této době byly pravděpodobně na vrcholu. Byl na ně příbuznými vyvíjen tlak na udržení majetku pohromadě. (Vickery, A. 2001, s. 153)

V Anglii na počátku 19. století se rodiny z aristokratických kruhů staly více orientovanými na děti. Model z 18. století, zdůrazňující plození jako hlavní povinnost manželky ze společenské elity, byl nahrazen modelem, který zdůrazňoval opatrování dětí jako hlavní a celoživotní povinnost. Rodinný život, podporovaný církevním zákonem se stal pravidlem milujících a pečujících rodičů, kteří se chtěli postarat o své potomstvo. Přáli si, aby jejich děti prožily šťastné dětství, vštěpovali jim náboženství, morálku a třídní hodnoty a sociální dovednosti. Kult rodinného života v Anglii v dlouhém 19. století zaměřil ženy více na domov a rodinu. (Steinbach, S. 2005, s. 87, 96)

Soukromý rodinný život byl často dosti veřejný. Oslavy narozenin rodinných příslušníků a další podobné akce, jako například oznamování událostí do londýnských novin během sezóny a stálá přítomnost mnoha sluhů také ubíralo na soukromí domova. Mnoho manželství bylo v Anglii v dlouhém 19. století označováno jako veřejný prostor, který maskuje manželskou soukromou intimitu. Aristokratický domov nebyl ženským místem. Obývací místnosti, biliárové a kuřácké salony byly místem mužů, a domov byl mnohdy místem politických aktivit. (Steinbach, S. 2005, s. 86)

3.1.1 Oddělení sfér

V Evropě v 19. století se stal domov hlavním místem ženské identity. Život žen se začal utvářet v závislosti na vztazích v rodině. Podle tohoto vzoru se pak utvářely vztahy k ostatním rodinným příslušníkům a služebnictvu. Žena byla považována za závislou na rodině. Domov se pro ženu stal velmi významným, hodnotným místem. Je považován za privátní doménu, která se v průběhu novověku oddělila od veřejné sféry.⁴ (Abramsová, L. 2005, s. 127)

19. století vzalo ženám v Evropě status a jejich příležitosti, jelikož francouzská revoluce nebyla ochotna ženám přiznat práva. Vzestup celoevropské ideologie oddělených sfér určil ženám místo v domácnosti. To znamenalo, že ženám patřila sféra domova a mužům sféra světa. Obdobnou ideologií vězení dostal ženský prvek oddělených sfér, nazývaný ideologie rodinného krbu. Kompromisem mezi ideologií rodinného krbu a představou žen, jako plnoprávných bytostí bylo pojetí rovnosti v odlišnosti. Podle této představy jsou ženy rovnoprávné s muži, jelikož mají odlišné vlastnosti. Tyto rozdíly pohlaví mezi muži a ženami v oblasti rozumu, mravů, schopností a rolí diktovaly to, co ženy prožívaly a mělo to dlouhé trvání. (Abramsová, L. 2005, s. 8-9)

Svět žen v 17. a 18. století byl spojen s rodinou a dětmi, kdežto muži byli charakterizováni ve světě práce a obchodu. Tato ideologie domácího krbu a představa oddělených sfér nebyla novinka 19. století. Již před průmyslovou revolucí se vedly

⁴ Více o ideologii oddělených sfér viz Habermas, Jürgen. 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 328 s. 80-7007-134-6.

debaty o rodově odlišené veřejné a soukromé sféře. Tato ideologie organizovala role obou pohlaví i prakticky. V tradiční společnosti záviselo přežití rodiny na rozdělení úloh určených jednotlivým pohlavím. Ženské povinnosti, zaměřené na domácnost, vyplývaly z její reprodukční role. V nejbohatších třídách existoval daný stupeň oddělování sfér činnosti, protože se ženy v politice a obchodě zřídka angažovaly. Do té doby společnost spojení veřejných a soukromých sfér života s ohledem na rozdíly mezi pohlavími explicitně neuznávala. Rozdělení práce mezi pohlavími bylo chronologicky a geograficky specifické. (Abramsová, L. 2005, s. 47-48) „*Co znamená „žena“ a co „jsou“ ženy, to se výrazně liší od místa a času*“. (Bocková, G. 2007, s. 335)

Pojetí oddělených sfér, jako místo žen, se udrželo minimálně sto let. V polovině 19. století probíhalo ztvárnění ženství v odlišných rovinách a na různých místech. Na různých místech v Evropě a v různých společenských třídách se dcery učily, jak být ženou podobným způsobem, ale velmi záleželo na poselství a na jeho interpretaci, jež závisela na společenské třídě, stupni průmyslového rozvoje a ambicích žen. V 19. století byly toto myšlení rozpracováno a prohlubováno. (Abramsová, L. 2005, s. 67)

Sebeobětování a služba druhým byly v 19. století heslem výchovy k ženství. Přisouzení ženy k domovu naznačovalo, že by měl nebo mohl být domov základem ženské moci, kde by žena mohla pozitivně uplatňovat specifické ženské vlastnosti. Tak si samy ženy uvědomily, že jejich domácí role je začátkem účasti na veřejném životě, a moc z domácí sféry je možné přenést i vně. (Abramsová, L. 2005, s. 68)

3.1.2 Příbuzní

Příbuzenství definuje hranice rodiny, určuje postavení a role, řídí cyklus žen, definuje ekonomické vztahy podle věku, pohlaví a umístění jedince ve skupině. Příbuzenství je charakterizováno souhrnem vztahů, které spojují určitý počet jedinců. Geneticky spojuje rodem a potomstvím, dále pak dobrovolně skrze manželský svazek či krevní smlouvu. Povaha tradičního příbuzenství je spíše socio-kulturní než biologická, protože vazby pokrevní nemusí být společensky uznávány. Naopak sociální příbuzenství není vždy založeno na pokrevním reálném příbuzenství. Příbuzenství také

zahrnuje jevy moci uvnitř rodiny a dědění titulů a majetku. (Boudon, R. – Besnard, P. – Cherkaoui, M. – Lécyer, B.-P. 2004, s. 156)

Příbuzenství je základní způsob uspořádání lidí do sociálních skupin, rolí a kategorií. V Anglii v raném středověku byla rodina chápána jako přechod od jedné generace ke druhé a chápe důležitost rodové linie jako vertikálního příbuzenství. Ve vrcholném středověku zahrnovala horizontální pojetí příbuzenstva po ženské i mužské linii. (Otis-Cour, L. 2000, s. 20) Značné propojení probíhalo v Anglii ve středověku nejen mezi příbuznými, ale i mezi sousedy a přáteli. Kontakt byl udržován skrze dopisy a posly. Mnoho šlechticů se účastnilo zábavy s přáteli a sousedy. Nalézaly potěšení ve společenských setkáních, hostinách a lovu. Úspěch v jakémkoliv sporu byl závislý na znalosti správných lidí s vlivem a mocí. (Ward, J. C. 2006, s. 112) V šlechtických kruzích v Anglii získávali příbuzenské pozice a rodokmen vertikálně. Ke změnám ve struktuře šlechtické rodiny docházelo vertikální mobilitou. (Otis-Cour, L. 2000, s. 22) Středem příbuzenstva v Evropě byl manželský pár. (Goody, J. 2000, s. 71)

3.1.3 Služebnictvo

O struktuře anglických středověkých šlechtických domácností je známo velmi málo. Větší pozornost byla věnována šlechticům než sluhům a nevolníkům, kteří zajišťovali, aby v domácnosti probíhalo vše hladce. Středověká domácnost byla dříve početná, protože k ní přináležely kromě příbuzných pokrevních a manželského páru další nepříbuzní lidé, jejichž počet rostl s velikostí majetku a domácnosti. I v domech šlechticů byli lidé ve smluvním poměru. V domácnosti šlechty měly desítky až stovky příslušníků. Drobný nájemný šlechtic měl v domácnosti přes dvacet osob. (Keller, J. 2003, s. 45-48)

Většina správců a sluhů byli muži. Vždy tam byla také malá skupina žen, která se věnovala dámě, a také chůvy a pečovatelky starající se o děti a učitelky byly pouze ženského pohlaví, stejně jako pradelny. Z pozdního středověku máme doklady o tom, že šlechtičny pamatovaly na své sluhy a služky ve svých závětech. Středověké služebnictvo v Anglii strávilo mnoho let v té samé domácnosti. Sluhové měli být upřímní, loajální a museli tvrdě pracovat, jinak byli propuštěni. K hostům se museli chovat zdvořile. Pokud

měla být dáma v sále v době jídla představena, byla posazena na čestné místo u stolu tak aby mohla vidět vše, co se kolem děje. Jídla musela být servírována uspořádaným způsobem, každý sluha a služka museli vědět, co přesně mají dělat. Přítomnost dámy zvýšila prestiž v sále. (Ward, J. C. 2006, s. 103-105)

V Anglii dlouhém 19. století bylo na jejich statku a v okolní komunitě očekáváno od aristokratických rodin, že budou pečovat o své poddané, bez ohledu na osobní sympatie. (Steinbach, S. 2005, s. 89)

3.1.4 Smrt v rodině

Jaké byly v minulosti představy o smrti a jak se o ní mluvilo? Středověký člověk nejdříve objevil ztělesněnou smrt, ne abstraktní smrt, jako cestu na onen svět, ale objevil mrtvé tělo. (Le Goff, J. 2005, s. 476) Šlechtična se setkávala se smrtí v různých podobách. Při úmrtí dítěte a manžela a v poslední chvíli svého života. Pohřeb byl poslední významnou událostí, jejíž byla hlavní postavou. Středověký člověk snášel vlastní utrpení tvrdě a otrle, stejně tak se zúčastňoval veřejného mučení, vlétání do kola, narážení na kůl a dalších poprav. V dětství se mu nedostávalo něhy, péče ani lásky, takže ani sám nebyl schopen lásku dávat. V této kruté době všudypřítomné smrti v rodině existovaly ale i výjimky, jelikož člověk je zvláštní bytost a měl možnost se přiklonit k oběma krajnostem. Absence lásky a citu v rodině znamenala méně nenávisti, a tedy méně možností ke zklamání a trpkosti. Toto prostředí mělo také lepší vliv na psychická onemocnění. (Možný, I. 1990, s. 43-44)

V rodině se umíralo často. V celé Evropě přibližně až do konce 18. století byl průměrný věk člověka dvacet pět až pětatřicet let, což dokládají staré matriky. Naděje na prodloužení délky života a na smrt ve stáří se zvýšila s koncem tradiční společnosti. Tehdy se člověk potkával se smrtí v různém věku a hlavně na začátku života, než na jeho konci. Novorozenci a kojenci umírali velmi často, jejich mortalita se spolehlivě již zjistit nedá. Úmrtnost kojenců závisela na území, byla vysoká i tehdy, když se dítě dožilo nejkřehčího období, prvního roku života. S rostoucím věkem narůstala jejich šance na přežití, zvláště těch nejzdatnějších. Přirozeným výběrem byly tedy vyřazeny děti slabé. Novorozenci zemřeli při porodu, nebo bezprostředně po něm, někdy nebyli

zapisování do matrik. Nezemřela – li matka při této situaci, její úmrtí nebylo zapsáno v matrice jako v případě, kdy se umíralo nejvíce, například při epidemiích, hladomoru atd. Vztah k dětem musel projít podstatnou proměnou. Podstatné bylo snížení úmrtnosti v dospělém věku, ne pouze pokrokem v medicíně. Takové výsledky přinesl celý souhrn proměn způsobu života. Hlavní roli sehrál pokrok v medicíně a následné zlepšení lékařské péče, což člověku život prodloužilo a dále také stále pestřejší strava. Vysoká dětská úmrtnost a častá přítomnost smrti v rodině ukazovala jak citovou atmosféru doby, tak přímo organizovala život rodiny. Určovala vnitřní strukturu rodiny a rytmus životního cyklu. (Možný, I. 1990, s. 32-34, 44)

Úkolem šlechtičen bylo zachovávat památku mrtvých. Šlechtičny ve 12. století ve Francii pořádaly smuteční obřady, kde stály při nebožtíkově těle a vyjadřovaly smutek. (Duby, G. 1999, s. 14) Ve Francii se setkávala šlechtična se smrtí v tradiční společnosti v různých podobách. Při úmrtí dítěte a manžela a v poslední chvíli svého života. Pohřeb byl poslední významnou slavností, jejíž byla hlavní postavou. (Lenderová, M., Král, P. 2002, s.105)

Smrt dítěte ve Francii v novověku prožívali lidé těžce a silně emotivně. Tento zármutek byl základním lidským pocitem. Také v aristokratickém prostředí, s dostatkem zajišťovacích prostředků, byla dětská úmrtnost velmi častá. Záleželo velmi na stáří zemřelého dítěte a u novorozeněte, zda bylo pokřtěné. Šlechtičny dávaly své potomky po porodu kojným a nestačily si tak vytvořit blízký vztah k dítěti. Když pak dítě zemřelo a bylo pokřtěné, považovaly to jako vykoupení ze světských strastí. Nejsilněji prožívala smrt dítěte matka aristokratka, která strávila s dítětem nejvíce času a zvykla si na něj. Také truchlili rodiče nad smrtí dítěte staršího, do kterého investovali nejen mnoho láskyplných citů, ale i materiálních hodnot. Strach z úmrtí již velkého dítěte, jež žilo svůj vlastní život, měla vdova. Hlavně ze smrti syna, protože tak ztratila možnost zaopatření ve stáří. (Lenderová, M., Král, P. 2002, s.105-107)

V předindustriální době existovala vysoká úmrtnost, smrt byla součástí každodennosti. Ke smrti se v 19. století přistupovalo mnohem přirozeněji. (Horský, J. - Seligová, M. 1996, s. 13)

Přechod starého demografického režimu na nový demografický režim způsobil změnu chování společnosti. Jako součást modernizace, industrializace, urbanizace a dalších doprovodných procesů, změnila postoj ke smrti. Zatímco tradiční společnost charakterizovala vysoká úmrtnost a vysoká porodnost, moderní společnost vykazovala nízkou úmrtnost a nízkou porodnost. Změnil se fatalistický výklad světa a s ním se i změnil postoj ke smrti. Tradiční společnosti prožívali šlechtichy smrt dítěte chladně, kdežto ve společnosti moderní intuitivně.

3.1.5 Shrnutí

Moderní stát obětoval rodinu pro vlastní potřeby, ale jedna základní funkce rodině doposud zůstala, péče rodičů o děti. Ostatně potomci dvorských šlechticů nebyli svými rodiči vychováni, tento zvyk zavedla až buržoazie. Rodina zbytečná zcela nebyla, i když byla zbavena určitých rolí. Nebylo nutné zachovávat původní rodinu, což způsobilo plošný rozklad manželství a zakládání nových. Padly tradiční zábrany rozvodu. 19. století dalo společnosti svou zvýšenou mobilitou možnost rozvoje obrovských sídel. Vynalezené dopravní prostředky zkrátily vzdálenosti a mezinárodní kontakty převrátily zákaz sňatku s cizincem v pravidla. Demokratizace společnosti zlikvidovala stavy a partneři tudíž nebyli omezováni sociálním postavením. Výběr partnerů byl orientován podle osobních vlastností individuů, což způsobilo nestabilitu manželství, jelikož i vlastnosti jsou proměnné. (Keller, J. 2003, s. 58)

Situace žen se velmi změnila. V tradiční společnosti, založené na stabilitě domácnosti, mužské autority směnovali své dcery s cílem posílit vlastní rodinu s další přijatelnou rodinou. Všem, ve vlastním zájmu nezbývá, než bdít nad novým manželstvím a odvrátit jeho možný rozpad. Za to, expandující stát, jež své poddané, později občany hájí stejně, takovou situaci eliminuje. To má vliv na postavení žen, jež nemusí být zcela k dispozici rodiny svého původu. Mohou rozhodovat určitým způsobem o svém sexuálním životě. Nejsou osvobozeni však zcela, muži nadále mají v rukách ekonomickou moc i zdroje. Ve společnosti organizací jsou ženám lukrativní místa nedostupná. Takto napůl svobodné ženy, které vstoupily samostatně do sňatkové politiky, mohou nabídnout pouze svou přitažlivost a atraktivitu. To umožňuje ženinu

pasivní roli přeměňovat postupně v aktivní a vyvíjet vlastní způsob jednání. Takto vznikl ideál ženskosti, kde byla idealizována sexualita a představována jako poslední a nejméně důležitá část atraktivity. Je připravena vyjednávat pro získání majetku a peněz. Tato ideologie romantické lásky, charakterizovaná potlačením sexuality, motivuje nápadníky k obětování se. Toto se stává základní zbraní žen při vlastní snaze k osvobození z podřízené pozice. Vyjednávání probíhá podle vzorců chování a dvoření, dává úctu ženám před sňatkem a pomáhá po něm kontrolovat mužskou agresivitu. Společnost nyní umožňuje narozdíl od minulosti navazovat kontakty důležité pro citovou oporu a porozumění, bez ohledu na omezení rodinnými hranicemi. V 19. století jsou dospělí potomci nuceni ke kariéře v prostředí organizací a jsou na to v rodině připravováni. Nezůstávají tedy v domácnosti a nereprodukuje činnost předků jako tomu bylo během celých generací. (Keller, J. 2003, s. 58-60)

Individualizace měla vliv na to, že se jednání ženy v moderní společnosti neřídilo tradičními normami a konvencemi, ale vycházelo z rozhodnutí individua. Žena byla strůjcem svého života a její život byl předmětem její volby. Tradiční jistotu, společenskou kontrolu a morálku nahradily moderní zájmy, očekávání, ideály a hodnoty, zaměřené do budoucna.

3.2 Role panny

Žena z vyšších společenských vrstev zaujímal v prvním období svého života důležitou roli, jelikož rozhodovalo o její budoucnosti. Pannám byly vychovávány dle hodnot jejich vrstvy. Panna byla podřízena otci a dalším mužům v její rodině. Očekávalo se od ní osvojení tradičního chování jejich vrstvy. Její sociální role spočívala v učení, jak být dobrou manželkou a matkou.

3.2.1 Vzdělání

Ve středověké Anglii se dcery ze šlechtických kruhů učily vyšívát, hudbě a tanci. Také se učily jak dohlížet na služebnictvo, vést ho a vést domácnost. Ve středověké Anglii byla matka zodpovědná za dceru až do svatby. Matky ze společenské elity byly pečlivé ve výchově k cudnosti. (Ward, J. C. 2006, s. 54, 57) Na vzdělávání a přípravu budoucích manželek obětovali rodiče z aristokratických kruhů v Anglii

v raném novověku velké finanční prostředky, aby se jejich dcery výhodně provdaly. (Harris, B. J. 2002, s. 42) Cílem vzdělávání bylo naučit je správným způsobům a náboženství, hodnotám jejich třídy a schopnostem, které jsou potřeba k řízení velkých domácností a plnění úkolů vyplývajících z péče o rodinu. (Harris, B. J. 2002, s. 27)

Vzdělání dívek ve šlechtických kruzích v Anglii v dlouhém 19. století bylo běžným jevem. Dívky byly školeny, aby se staly mladými dámami. Kromě základů čtení, psaní a náboženské výuky se také učily zpívat, hrát na klavír, kreslit a moderní evropské jazyky. Mohly se také učit matematiku, vědu a klasické jazyky a kulturu od učitelů jejich bratrů. Vzdělávání dívek bylo více variabilní. Některé skončily formální vzdělávání již v rodinné učebně. Některé strávily rok nebo dva v dívčí internátní škole v průběhu svého dospívání. Zde byly připravovány pro život jako manželky, matky, hostitelky mužů ze společenské elity. (Steinbach, S. 2005, s. 173-174) Pokud měly ženy ze společenské elity v 19. století čas, kompetence a zájem, učily své dcery jejich budoucím povinnostem. Nicméně v této době byl zaznamenán růst počtu vychovatelek. (Barker, H. 2005, s. 41)

Stejně tak jako v tradiční společnosti, tak i ve společnosti 19. století byly mladé dívky z aristokratických kruhů připravovány pro své budoucí role manželek a matek. Učily se, jak vést domácnost a jak zacházet se služebnictvem. Kromě vychovatelek se podílely na výchově a vzdělávání dcer i jejich matky.

3.2.2 Námluvy, zasnuby

Ve vrcholném středověku zeslábla brutalita společnosti. Rytíři získávali své ženy ze šlechtických kruhů chabostí v turnajích, nebo v jiném milostném utkání. Existoval jakýsi trh, kde se předváděli nejen šlechticům, ale i těm co zprostředkovávají vdavky. (Duby, G. 2003, s. 228) Ve 12. století ve Francii byla situace na manželském trhu dosti nevyrovnaná. Stávalo se velmi často, že muž byl méně urozený, než jeho budoucí žena. Tato nevyváženost byla způsobena snahou provdat všechny dcery v domě. Manželství byla uzavírána pro trvalý mír. (Duby, G. 1999, s. 35-37).

Ve Francii ve středověku musela dcera poslechnout svého otce, nebo jiného mužského představitele rodu. (Le Goff, J. 1999, s. 245) Otcové se snažili umožnit svým dcerám, aby se vdaly a staly matkami, protože jinak žena nebyla pro společnost významná. Největší roli hrála urozenost šlechtičny a velikost jejího věna. Dohoda mezi rodinami byla obvykle uzavírána dříve, než děti dosáhly patřičného věku pro svatbu. Šlechtičny musely přijmout manžela, který jim byl vybrán. Pokud byla manželka více urozená než manžel, měla lepší postavení a po smrti se jí dostalo velké vážnosti od jejich potomků. (Duby, G. 1999, s. 35-37).

Na začátku středověku bylo v západní Evropě zvykem získávat ženy násilím, což se vrcholném a pozdím středověku se vyskytuje již méně často. Po celý vrcholný středověk předcházelo vytvoření nové manželské dvojice dlouhé období vyjednávání, než byla dcera předána otcem, nebo poručíkem do rukou příštího manžela. (Le Goff, J. 1999, s. 248) Ve 12. století ve Francii šlechtičny sloužily k urovnání svárů. Manželství bylo východiskem pro mír ve společnosti. Šlechtičny byly záštitou pro rovnost mezi státy. (Duby, G. 1999, s. 59-60) Ačkoliv většina manželství ve 12. století ve Francii vznikla na základě smlouvy, některá z nich byla šťastná a plná lásky. Tyto smlouvy se uzavíraly při zasnubách a byly zrušitelné. Po pohlavním styku bylo spojení nerozlučné. (Duby, G. 1999, s. 124) Svatba královny byla obvykle předmětem dlouhého vyjednávání. Nehledě na diplomatické aspekty sňatku, krása a cudnost královny byla brána v potaz, očekávalo se od ní, že bude zbožná a šlechtná. (Ward, J. C. 2006, s.123, 124)

Ženy ze společenské elity v Anglii byly v dlouhém 19. století zaneprázdněny organizováním společenských událostí, které byly místem sňatkového trhu pro mladší členy společnosti. Když byla vhodná doba, aby si mladí muži a mladé ženy vybrali partnery, docházelo k tomu pod kontrolou těchto společenských sešlostí, hlavně během sezóny. Tam mohli mladí lidé potkat vhodné protějšky z akceptovatelného prostředí. Zde od nich bylo očekáváno, že si najdou přijatelného partnera zčásti z lásky. (Steinbach, S. 2005, s. 94)

V tradiční společnosti existovaly manželské trhy, kde docházelo k námluvám. Tomu předcházelo dlouhé diplomatické vyjednávání, jehož předmětem bylo často zajištění míru, spolupráce a pocit sounáležitosti. Hlavním důvodem sňatku bylo zvětšení majetku a moci. Dohoda rodičů před uzavřením manželství byla uzavírána mnohem dříve. Manžel byl mladým šlechticům určen. Naopak ve společnosti 19. století si mladé šlechtičny vybíraly své partnery, avšak jejich námluvy byly přísně kontrolovány. K zasnubám docházelo během sezóny, kde byla nejlepší možnost k tomu najít vhodného partnera.

3.2.3 Sňatek

Ve 13. století byla církev proti sňatku s blízkými příbuznými a neustále zpříšňovala pravidla. Rody sezdávaly své děti pro zachování rodového dědictví a tuto skutečnost opomíjeli. (Le Goff, J. 1999, s. 244) Později byla církev ve svých sankcích mírnější a zmenšil se její vliv. V 16. století slavily majetné rody svatební rituály v soukromém prostředí za přítomnosti notáře, ne duchovního, obklopeni rodinnými příslušníky. (Le Goff, J. 1999, s. 248) Svatba byla završením dlouhých vyjednávání a sňatek byl velmi dlouho pod vlivem církve. Teprve v 17. století se začal objevovat civilní sňatek v Anglii a později Francii. (Lenderová, M. 1999, s. 89) Sňatková politika v tradiční společnosti vylučovala z výběru příbuzné a cizince. Takový sňatek by nenaplnil svou roli, nerozšířil by síť loajálních lidí. Sňatek u příbuzných by zbytečně dělil solidární síť, jež je ochotna pomoci v krizových dobách. V případě cizinců by podpora obvykle neexistovala, zvláště před vznikem peněžního hospodářství. Další rozdíl, jež vymezoval sňatkové příležitosti, byl sociální status, hlavně ve středověkých městech, kde byly podmínky příznivější. Budoucí nevěsty byly vzácností a sňatek cizinců byl sankcionován až do novověku. (Keller, J. 2003, s. 49)

Ve středověké západní Evropě byla elita pod dohledem svých příslušníků, kteří z dynastických důvodů nutili své členy vstupovat do manželství dříve. Sňatek byl podmíněn přínosem majetku (Goody, J. 2000, s. 71) a stejně důležitá byla pro středovkou společnost schopnost zplodit dědice. Mnoho nevěst bylo provdáno již v období dospívání, nicméně společnost měla výhrady k vdavkám takto mladých děvčat. (Ward, J. C. 2006, s.123)

Očekávání, že se ženy z aristokratických kruhů v Anglii v raném novověku vdají, formovalo jejich životy již od narození. Od nejmladších let byly v tomto duchu vychovávány a tak se i viděly. První manželství hrálo rozhodující roli v určení charakteru a kvality jejich celého dospělého života. Jejich štěstí a blahobyt závisely zvláště na vztahu k manželům a na úspěchu vykonávání povinností manželky. Jejich budoucí pozice zcela závisela na bohatství a politické moci budoucích manželů, proto se rodiče snažili své dcery provdat do nejbohatších a nejmocnějších rodin, aby jim zajistili finanční jistotu a dobré společenské postavení. Naštěstí způsob uzavírání manželství neovlivnil charakter těchto svazků. Mnoho párů rozvíjelo milující vztahy a spokojená partnerství. (Harris, B. J. 2002, s. 44, 45)

V Anglii v dlouhém 19. století bylo od žen z aristokratických kruhů očekáváno, že stráví svůj dospělý život jako manželky, matky a hospodyně. (Steinbach, S. 2005, s. 85) Pro vznik manželství je nezbytné očekávání dlouhého trvání. Začíná tehdy, když jsou si partneři jisti, že oba budou ochotni setrvat dlouhodobě v trpělivosti. (Sullerotová, E. 1998, s. 52) V druhé polovině 19. století, kdy se manželství změnilo z instituce ekonomické na instituci romantickou, se stala svatba znakem konce života před svatbou. (Abramsová, L. 2005, s. 76)

Ve středověké společnosti v západní Evropě byl vstup do manželství spojován s náboženskými obřady. Náboženství upevňovalo základní vztahy v rodině. Oproti tomu v raném novověku byla církev sekularizovaná a duchovní zastupovali notáři a právníci. Vznikl církevní sňatek a duchovní zastupovali notáři a právníci. Na prvním sňatku závisel společenský a politický status i právní a ekonomická závislost.

3.2.4 Věno

Ve Francii v 11. a 12. století panovnické rody a vyšší šlechta manželstvím zpečetřovali mír v podstatě na bázi výměny žen a přesunu bohatství. (Bocková, G. 2007, s. 28,29) Stejně tak v Anglii v novověku byly ženy důležitými přenašeči bohatství mezi rodinami vyšších sociálních vrstev. (Laurence, A. 2002, s. 19) Dohodnutá manželství v raném novověku v Anglii byla založena na věnu a vdovském věnu. Ženy z kruhů

aristokracie byly v raném novověku podřízeny mužskému příbuznému jejich rodu, avšak ženská poslušnost a láska nechala vzniknout láskyplným, partnerským vztahům. (Harris, B. J. 2002, s. 17, 87) Stejně tak jako v tradiční společnosti, tak i ve společnosti 19. století byly sňatky v majetných kruzích v západní Evropě součástí obchodu. (Klabouch, J. 1962, s. 208) Důvod ke vzniku manželství zůstal stejný, stále bylo podstatou zvětšení majetku. Bylo žádáno, aby manželka svým přínosem bohatství zvýšila prestiž manželovy rodiny.

3.2.5 Neprovdané ženy

U žen byl samozřejmě považován stav manželský za žádoucí, ale pro mnohé z nich byl nedosažitelný. Tyto ženy zůstaly trvale dcerami a sestrami kvůli svobodnému statusu. Ve 12. století ve Francii, byly neprovdané ženy posílány do klášterů, které sloužily jako útočiště pro ženy, které zavrhnuly manželství. Byly zde hlídány, vyučovány umění a mravnosti. (Duby, G. 1999, s.119-120)

V Anglii v raném novověku žily svobodné ženy z aristokratických kruhů jako většina žen z jejich třídy, než se vdaly. Do rodiny přispívaly malými částkami a službou v domácnosti, nikdy si však neužily takových aktivit, kontroly nad prostředky, společenského uznání, ani míry samostatnosti, které byly umožněny manželkám, matkám a vdovám. Nezaujímal ani významnou roli v rodinných sítích patronství, přesto byly ceněny a milovány jako jedinci. Působily jako negativní vzor mladším ženám v okolí pro naplnění role ženy jejich třídy. (Harris, B. J. 2002, s. 88)

Naopak, v Anglii dlouhém 19. století, jednoduše zdědily rodinné bohatství. Mohly jim být ponechány peníze, cennosti nebo dokonce mohly zdědit rodinnou půdu, i když právo a tradice obvykle zaručovaly dědit mužským následovníkům. (Steinbach, S. 2005, s. 85)

V tradiční společnosti bylo pohlíženo na neprovdané šlechtičny spíše negativně. Nikdy nemohly získat uznání, kterého se dostávalo manželkám, matkám a vdovám. Pokud se neuchýlily do kláštera, zůstaly v původní rodině, kde se podílely na chodu domácnosti. Ve společnosti 19. století jim byla poskytnuta část rodinného bohatství.

3.2.6 Shrnutí

Role panny v životě šlechtičny zaujímala stejně důležitou roli jako role manželky a vdovy. Toto první období životního cyklu mělo rozhodující význam pro její budoucí život. Pannám byly vštěpovány vzorce chování a hodnoty, jež se vážou k sociálnímu statusu jejich třídy. Panna byla podřízena otci a ostatním mužským příbuzným v rodině. Od panny se očekávalo osvojování zvyklostí a životního stylu žen z aristokratických kruhů. Učení bylo významem její sociální role. Šlechtičny byly připravovány pro jejich budoucí role manželek a matek. V tradiční společnosti bylo důvodem ke vzniku manželství zvýšení bohatství a moci. V moderní společnosti hrála již roli v partnerském vztahu láska a vzniklo mnoho manželství, založených na vzájemné lásce a partnerství

3.3 Role manželky

Manželství je charakterizováno právy a povinnostmi manželského páru, týkající se péče a výchovy dětí, společného majetku, manželské sexuality, příbuzenství, členství ve společenské skupině, vztahu ke společnosti, dědictví a lásce. Založení rodiny je jedna z nezbytností manželství, o kterou se opírá fungování společnosti a slouží zájmům nejen manželství samotnému, ale i dětí a společnosti. Jakou hodnotu mělo manželství, jak jej lidé vnímali a jaký postoj k němu zaujímali ve společnosti?

Vstup do manželství je základním momentem přechodu do období dospělosti. Manželství je sociální institucí, která legitimizuje reprodukční proces a vztah mezi pohlavími. Manželství jako očekávané celoživotní spojení jednoho muže s jednou ženou (monogamie) je formou sociální kontroly sexuálních vztahů. Normy, o které se tato kontrola opírá se mění a manželství přestává zajišťovat jak udržovat majetek a lásku. (Jandourek, J. 2007, s. 148)

V dobové krásné literatuře nachází evropská historiografická literatura mnoho příběhů, které přímo popisují děje související s manželstvím, nebo se manželství a

rodiny nějak dotýkají. Jednoznačnou odpověď však nedostaneme, nelze z nich vytvořit jednoznačný obraz. Všeobecný názor můžeme vysledovat v mravokárné literatuře. Náboženská literatura, hlavně kázání, řešila v té době oblast manželství a rodinného života zcela běžně. Kazatelé se snažili ukázat ideální představu jisté hodnoty manželství, a zároveň poukazovali na jeho špatné i dobré stránky. Církevní autoři často nad manželství povyšovali celibát. (Horský, J., Seligová, M. 1996, s. 68 - 69) V západní Evropě a vyšší společenské vrstvě bylo hned od počátku rozšířené křesťanství. Všichni lidé se báli Boha. Ustálila se liturgie a náboženské učení bylo osvojováno stále víc. Došlo ke sjednocení dvou protipólů představujících správné manželství. Toho, jež praktikují rytíři a toho, jež propagují duchovní. Existoval velmi dobře kontrolovatelný pevný systém. Manželství bylo prostředkem kontroly a tento základní vzorec se udržel po celá staletí. Pro duchovní znamenal absolutní celibát a pro ostatní rozdělení života před sňatkem a po něm. (Duby, G. 2001, s. 232 - 233)

Manželstvím ve 12. století v Anglii přešly ženy do nové rodiny, většinou velmi vzdálené od místa kde se narodily. Převzetím role manželky a matky se musely přizpůsobit manželovým zájmům, neznámému prostředí a poznávat nové lidi. I když byly součástí manželovy rodiny, většinou udržovaly styky se svou rodinou prostřednictvím patronství a někdy i pohřbu. Od manželského páru se očekávalo, že bude velkorysý. Manželka měla být loajální, dobrou poradkyní, milovaná lidmi, radostná a spolehlivá. Všechny tyto kvality byly ve středověku považovány a ceněny. Hlavní povinností manželky ze šlechtických kruhů bylo opatřit dědice. Narození alespoň jednoho chlapce bylo považováno za rozhodující pro zajištění soudržnosti rodiny. Přesto její povinnosti zacházely dále, očekávalo se od ní že bude přispívat k prospěchu a významu rodiny. (Ward, J. C. 2006, s. 102)

V Anglii se ve středověku po svatbě rozvíjel přátelský vztah mezi mužem a ženou a jeho rodinou. Záviselo však na míře zralosti manželské dvojice. Pozdní středověk vykazoval touhu po manželském vztahu založeném na lásce. Ne všechna manželství byla šťastná. Existovala i nešťastná manželství, manželé byli hrubí a bili své ženy. Ke konci středověku bylo nové pojetí láskyplného manželství založeno na svobodném souhlasu a přátelství obou partnerů. (Otis-Cour, L. 2000, s. 146)

Manželky ve středověké Anglii byly schopny zaujmout manželovo místo ve správě, majetku i válce. Jejich aktivity, a role v národní a místní politice, závisely na manželově nepřítomnosti. Zapojovaly se do rodinných záležitostí, svědčily a radily manželům. Tato politická role pokračovala dál i během vdovství. Měly zodpovědnost za půdu, pracovaly v partnerství s manželi a zastupovaly je v jejich nepřítomnosti. (Ward, J. C. 2006, s. 105) V raném novověku v Anglii manželky neměly kontrolu nad manželovým majetkem. Byl jim kontrolován pohyb, místo bydliště a kontakt s ostatními lidmi, dokonce byly fyzicky trestány svými manžely. Manželky v raném novověku pracovaly neúnavně ve prospěch svých manželů, i když dost času trávili odděleně. (Harris, B. J. 2002, s. 19, 128)

Zatímco aristokratická domácnost byla rozhodně patriarchální, mnoho manželství bylo láskyplných. Manželé respektovali a cenili si druhého, měli obvykle genderové specifické povinnosti, s ohledem na výchovu dětí, řízení majetku a politiky, ale často vykonávali jejich propletené úkoly bok po boku. (Steinbach, S. 2005, s. 86) Ženy z aristokratických kruhů strávily většinu života plozením a vychováváním dětí. (Steinbach, S. 2005, s. 85) Například královna Viktorie byla během sedmnácti let devětkrát těhotná. (Abramsová, L. 2005, s. 107) Často spolupracovaly s manžely. Manželky politiků udržovaly kontakty, upravovaly texty a dokonce propagovaly své manžely. Manželky duchovních se setkávaly s farníky, manželkami autorů knih a článků a manželkami vědců. Za práci nebraly žádnou mzdu, narozdíl od manželů. (Fuchs, R. G. - Thompson, V. E. 2005, s. 73)

Co se dívky v dětství naučily o ženství, využily později v manželství. Ženě dávalo postavení manželky určité klady a jistou moc. Manželství podle zákona legitimovalo její postavení v podřízené pozici, jako vlastnictví manžela a neměla žádnou nezávislost. Vztahy mezi manžely zcela neodpovídaly kázáním o správném chování. Každodenními projevy uspořádání a složitosti manželství byla vyjednávání, kompromisy i konflikty. Manželství řešilo moc a autoritu, používání zdrojů, dělbu práce a vyjadřování názorů. V 19. století v manželství proběhly změny, vysvětlující přechod od patriarchálního k manželství založenému na vzájemnosti. Tyto proměny představují přizpůsobení se

ženským potřebám. Jen nepatrnému počtu žen umožnila jejich ekonomická nezávislost rozvod. (Abramsová, L. 2005, s. 71)

Stejně tak jako ženy z aristokratických kruhů v tradiční společnosti, tak i ženy z aristokratických kruhů ve společnosti 19. století vedly vzdělávání a péči o své děti, podílely se na budování manžellovy kariéry a šťastného manželství. Vykonávání těchto úkolů zvyšovalo jejich vliv nad užitím manžellových příjmů, rozšíření jejich moci a autority v domácnostech. Manželství se individualizovalo, manželé byli osvobozeni od genderových rolí. Tradiční manželství charakterizovaly rituály, kontrola společnosti a omezení církevních příkázání. Bylo založeno na genderové rozdílnosti práv a povinností mezi manželi. Hlavou rodiny byl muž, kontroloval bohatství rodiny i ženy. Jeho místo bylo ve veřejné sféře. Zatímco ženy byly v domácnosti, staraly se o děti a vedly domácnost. Narozdíl manželství moderní rodině je založeno na lásce a svobodném výběru partnera bez zásahu rodičů. Gender role jsou mírně rozděleny, rovnost genderu nastává až v 70. letech 20. století, což není předmětem mé diplomové práce. Regulaci plodnosti tradičního manželství určovalo to, že bylo monogamní, nerozlučitelné, zakazovalo sňatek s rodově spřízněnými příslušníky, předmanželský i mimomanželský styk, kdežto v moderní společnosti byly normy mírnější. Manželé byli svobodnější, mohli se rozvést, a používat antikoncepci.

3.3.1 Anulitní sňatek, rozvod

Rozvodovost v tradiční společnosti téměř neexistovala, protože byla její soudružnost vynucená a neměla příčinu. Proti rozvodu stála církevní ideologie i demografie. Jedině smrt rušila manželské svazky. V tradiční společnosti byl případný rozvod velmi riskantní a snižovala se též možnost nalézt nového partnera. (Keller, J. 2003, s. 49) Skutečná podoba rozvodu manželství a rodinného chování se v západní Evropě měnila se změnou norem. (Možný, I. 2008, s. 211). Ve 12. století v Paříži byl sňatek založen na souhlasu obou snoubenců, ale za nerozdělitelný a svátostný byl sňatek považován pouze po tělesném spojení manželů. V případě, když nedošlo k pohlavnímu styku, se rozvod s možností dalšího sňatku nepřipouštěl. V rámci panovnických rodů a vysoké šlechty se o anulování manželství žádalo. Jestliže se objevila sňatková překážka, církev pouze prohlásila manželství jako anulitní. Takovým problémem byla například

rodová příbuznost, která byla ovšem v aristokratických kruzích běžná a mohla být proto záminkou. V opačném případě, mohla být blízká příbuznost důvodem k rozdělení láskyplného manželského páru. (Ennenová, E. 2001, s. 102).

V 19. století v Evropě skončilo manželství rozvodem nebo rozlukou velmi zřídka, nejčastěji však smrtí manžela. Rozvod byl možný v případě nenaplnění manželství, když nebyl zpečetěn pohlavním stykem, nebo když byla manželka nevěrná. Manželství nebylo považováno za svátost, takže rozvod byl možný. (Abramsová, L. 2005, s. 86-87)

V aristokratických manželstvích se v Anglii v dlouhém 19. století cizoložství objevovalo, ale bylo obvykle diskrétní a rozvod způsobilo zřídka. Rozvedené ženy byly společensky poznamenány a separovány od svých legitimních dětí, zatímco rozvedení muži byli schopni opatrovnictví svých nelegitimních dětí uznat a udržet. Aristokratické ženy, které porodily děti z cizoložství, byly sankcionovány. Také ženy ze společenské elity v Anglii v 19. století riskovaly rozvod a ztrátu sociální pozice a reputace, pokud veřejně přiznaly nelegitimní děti. (Steinbach, S. 2005, s. 86, 121) Rozvody souvisejí jistě se změnou představy o manželství. (Sullerotová, E. 1998, s.52)

Ženě z nejvyšších kruhů stejně jako v tradiční společnosti, tak i ve společnosti 19. století, byl umožněn velmi výjimečně rozvod nebo rozluka manželství. Existovala dvojí morálka. Sankcionovány byly pouze ženy.

3.3.2 Antikoncepce, potrat

Změna postoje církve a zmírnění církevních příkázání a přihlédnutí k realitě konečnosti planety a života, jež tradiční společnost neznala. Katolická církev brání člověku zasahovat Bohu do boží vůle, přičemž početí a porození nového života patří pouze stavu manželskému. Kde můžeme odvracet smrt, nemělo by se odvracet narození (Možný, I. 1990, s.57)

V ranném středověku bylo poukazováno na sankce spojené s jakoukoliv snahou zabránit přijít dítěti na svět. Až ve 12. století se dostaly ve známost určité

lektvary bránící početí. Církev postupně zmírňovala svá přikázání. Nebránila již ve styku neplodných manželů, kteří nemuseli mít pohlavní styk jen pro účel plození, ale i rozkoše. Antikoncepce se přestala vysvětlovat jako vražda dítěte. Ve středověku existoval prostý prostředek, jak regulovat četnost porodů. Ženy nechávaly kojit své dítě kojnou. (Le Goff, J. 1999, s. 254) Další možností, jak se vyhnout nechtěnému těhotenství byla pohlavní zdrženlivost a plodné dny, nicméně v těchto případech byly ženy závislé na mužské součinnosti. V 19. století v Anglii nejvíce využívali antikoncepci jen ti nejbohatší. (Abramsová, L. 2005, s. 110) Francouzská aristokracie nepochybně praktikovala kontrolu plodnosti, což bylo hlavním důvodem snížení porodnosti během 17. a 18. století. (McMillan, J. F., 2000, s.3)

V Anglii ve středověku se používaly bylinky, koření a chirurgické nástroje, kterými mohl být vyvolán potrat. (Bardsley, S. 2007, s. 109) Potrat byl v raném novověku jedinou metodou kontroly plodnosti, jež byla zcela pod kontrolou ženy. Nejvíce se ví o svobodných a ovdovělých ženách, protože vdané ženy na sebe nechtěly upozorňovat. Prostředky na přerušení těhotenství se prodávaly zřídka. Také existovala různá kouzla a amulety u kterých se předpokládalo, že přivodí potrat. (Laurence, A. 2002, s. 64) Na konci 19. století v Anglii měly ženy z bohatých vrstev stále méně dětí. U žen přetrvával strach z porodu a s ním spojených nemocí a bolesti. Žena, která byla těhotná a dítě nechtěla, musela postoupit potrat. Často ženy využívaly tvrdé praktiky, aby se zbavily plodu, spíše, než by dítě odložily nebo zabily. Využívaly drogy, abnormální fyzickou námahu, nebo přímé poškození ostrými předměty. Většina zemí považovala potrat za zločin. (Abramsová, L. 2005, s. 111) V Anglii až do počátku 19. století neexistoval zákon proti potratům. (Bardsley, S. 2007, s.110) Umělé přerušené těhotenství považuje církev v 19. století za smrtelný hřích. Nepřipouští regulaci porodnosti, antikoncepci, kdy uznává jedinou možností zdrženlivost od pohlavního styku. Povoluje rozkoš manželů bez úmyslu početí, využívat dnů plodnosti. (Možný, I. 1990, s.57)

3.3.3 Těhotenství, porod, šestinedělí, novorozeně

Tradiční evropská společnost udržovala chod reprodukčního systému odlišně od moderní společnosti. Záměrná regulace plodnosti byla dalším měřítkem k odlišení

starého a nového systému reprodukce. Starý demografický režim zaznamenal ve Francii postupný přechod k novému demografickému režimu od konce 18. a na počátku 19. století. V ostatních státech Evropy docházelo k demografické transformaci se zpožděním, směrem od západu k východu. Ráz rodinného života a demografické chování lidí, se změnilo. (Horský, J. - Seligová, M. 1996, s.13)

V Anglii ve středověku společenský status závisel na plodnosti ženy. Plodnost se odrážela od kvality ženské stravy, jež byla jedním z faktorů dobrého zdraví a to mělo vliv na počet dětí. (Bardsley, S. 2007, s. 109) Ve 12. století ve Francii se velmi často vyskytovala kojenecká úmrtnost spolu s obtížemi při porodu a smrtí rodiček. (Duby, G. 1999, s. 123) Odmítání kojení se v Anglii využívalo jako přispívající faktor při zvyšování porodnosti, což ale způsobilo vyšší dětskou úmrtnost v druhé polovině 18. století. (Laurence, A. 2002, s. 64) Touha po dětech a potřeba dědiců mohla v novověku potlačit strach žen z porodu. V Anglii v 18. století matky vyjadřovaly více radosti z narození potomka, než muži. (Laurence, A. 2002, s. 92)

V Anglii v dlouhém 19. století neexistovalo žádné společenské tabu, týkající se těhotných žen z aristokratických kruhů, objevujících se na veřejnosti. Nicméně mnoho žen ze společenské elity si nedovolilo být na obtíž ani nepožadovalo zvláštní péči během těhotenství (Steinbach, S. 2005, s. 87) V Anglii v 19. století se zdokonalilo poznání jak žena počala. Biologický průběh těhotenství však nebyl vyjasněn. Úlohu ovulace ve spojení s menstruací a početím lékařská věda ještě neznala. Ženy se řídily vlastními pocity, například když cítily pohyby plodu. Další možnosti, jak určit graviditu, byly viditelné příznaky. Absence menstruace nebyla označována jako jistá známka těhotenství, ale s dalšími charakteristickými znaky mohla být pro ženu určující. (Abramsová, L. 2005, s. 107) V rodinách z vyšších tříd byli najímáni doktoři, kteří narozdíl od porodních asistentek používaly při zákroku kleště pro urychlení porodu a chloroform na zmírnění bolesti. Tyto techniky však byly riskantní. Porodní praktiky doktorů byly méně bezpečné, než ty porodních asistentek. (Steinbach, S. 2005, s.127,128) Až do konce 19. století byla rodící žena v Evropě opečovávaná ženami doma. Žena rodila ve své oblíbené poloze ve dřepu nebo na kolenou a ostatní ženy ji tvořily podporu. Lékař byl v počátku 19. století přítomen pouze u porodu žen

z aristokratických kruhů. V polovině 19. století již pomáhal bohatým ženám všeobecný lékař i kvalifikovaná porodní asistentka. Určité riziko žena podstupovala v šestinedělí, kdy ji hrozila smrt z komplikací, způsobených těžkým porodem, nebo infekcí. (Abramsová, L. 2005, s. 111, 112)

Novorozenci se zabalovali pevně do plátna. Tento způsob se udržel v některých částech Francie a Evropy až do 20. století. Kojenec se tak vyvíjel v bezpečí a teple. Existovaly různé pověry, které tento způsob zavínování novorozenců neopodstatněně hanily, protože zastávaly názor, že bránil láskyplnému vztahu mezi matkou a dítětem. (Abramsová, L. 2005, s. 117)

3.3.4 Mateřství, děti

Ve středověku v Evropě, děti umíraly tak často, že rodiče neměli možnost investovat mnoho citu ke každému narozenému dítěti. Jejich vztah byl nedbalý. Mnoho dětí předčasně umíralo v důsledku předčasné péče, mnoho se jich udusilo, umíraly i na infekce, chladem a zalehnutím rodiči. Matky děti nekojily nebo odstavovaly předčasně. (Možný, I. 1990, s. 42)

Obraz středověké matky ve Francii byl charakterizován jejím vztahem k narozenému dítěti, jež byl bezohledný, chladný. (Abramsová, L. 2005, s. 115) Jakou láskyplnou péči mohly dostat děti v šlechtické rodině? V Anglii ve středověku šlechtičny hojně zaměstnávány kojné, které žily ve šlechtické domácnosti nebo měly děti u sebe doma. (Ward, J. C. 2006, s. 52) Ze všech povinností královny ve středověku v Anglii bylo nejdůležitější porození syna a s ohledem na kojeneckou úmrtnost bylo vítáno více synů. Tak jako u šlechticů byla péče dětem poskytována chůvami a děti mohly být zajištěny od útlého věku. Královnina role byla z části v kulturním životě dvora a v nemalém zájmu o výchovu svých dětí. Děti šlechticů byly posílány do dalších domácností, aby získaly více zkušeností ze společenského života a aby získaly vlivné známé. (Ward, J. C. 2006, s. 56, 127) Křesťanství ve středověku přijalo představy o duši poněkud primitivní, opředené mýty a na dlouhá léta vzalo ženě svobodu mateřství. Z počátku uznalo pohlavní styk jako podmínku početí, neoprostilo se však o učení, že duše je nutná pro vznik člověka. (Neumann, S. K. 1999, s. 733)

Mateřství bylo v Anglii v raném novověku význačnou dimenzí manželek z aristokratických kruhů. Jejich úspěch v plození dětí, zejména synů, zajišťoval přežití rodu jejich manželů a vybudoval rozhodující službu manželům a zákonům. Ačkoliv se nikdy nemohly stát úplnými členy otcovské linie manželů, jejich děti představovaly manželskou rodinnou budoucnost. Role matky budoucí generace posilovala vztahy s manžely a zvedala jejich vliv na manželovo nejbližší příbuzenstvo. Prakticky, tato role jim přidala další zodpovědnost k té manželské. Ač byly manželkami nebo vdovami, většina žen z aristokratických kruhů v Anglii v raném novověku byly matky. Ideál mateřství vyvažoval náklonnost a týkal se stejného způsobu jako jejich vize úspěšného postavení manželky. Dobré matky milovaly svoje děti, ale vyjadřovaly svou lásku spíše zajišťováním ekonomického a politického jmění než že se staraly a působily na ně. (Harris, B. J. 2002, s. 99, 128) Role ženy ve šlechtické rodině v 16. a 17. století se odvíjela od očekávání syna, dědice rodové tradice. Smrt takového dítěte, považovala šlechtična za osobní selhání a nesplnění manželského a společenského úkolu. Šlechtična byla proto stále těhotná, aby tak zaručila naději na dalšího potomka. (Král, P. 2002, s.107) Ženy ze šlechtických kruhů v Anglii v 18. století dávaly své děti kojným a chůvám. (Laurence, A. 2002, s. 81) Narození dcery v novověké Francii nebylo vítáno, děvčátkům se proto nedostalo dostatečné mateřské lásky. Po narození byly předány kojné, později k vychovatelce a na internát. Jakmile to bylo možné, byl jim nalezen vhodný manžel. (McMillan, J. F. 2000, s. 3)

V Evropě bylo v 18. století bráno mateřství jako instinktivní a již na počátku 19. století se z mateřství stalo umění, jemuž se muselo naučit. Veřejně se hovořilo o mateřství, jako o náročné celodenní práci, která zaujala nejdůležitější místo v produktivním životě ženy. Před Francouzskou revolucí se ženy v Evropě hlásily o práva spojená s mateřstvím. Zrod nového pojmu matka ovlivnil život všech žen. Ženám občankám tehdejší politika uložila soukromá práva a povinnosti matky. Jako protiklad použily královnu Marii Antoinettu, jako symbol hříšné despotické doby. Nezměnila tento negativní obraz, i když se starostlivě věnovala svým dětem, jež přežily. A po popravě manžela a smrti svých dvou dětí měla strach, že jí odeberou syna. Naopak britská královna Viktorie se v polovině 19. století objevovala vedle svého manžela,

obklopená svými dětmi, jako ideální vzor manželky a matky. Tyto královny, a další, stavěly mateřskou lásku a péči dokonce nad dvorské a politické problémy. Poddaní je za to zbožňovali a tento nový ideál mateřství, se pro ně stal novým obrazem ctnosti ženy. (Abramsová, L. 2005, s. 102, 103)

V Anglii byla v dlouhém 19. století zaznamenána spojitost mezi kojením a sníženou plodností. Ženy z aristokratických kruhů využívaly této informace, posílaly děti ke kojným, protože si přály opakovaně otěhotnět. Královny a ženy z aristokratických kruhů v dlouhém 19. století inklinovaly k velkým rodinám. (Steinbach, S. 2005, s.127) V souvislosti s poklesem porodnosti v Evropě se stát začal zajímat o matky, došlo tak k oddělení mateřské role od biologické a k posunu k roli společenské. Profesionální a sociální péče se ale dostalo jen pár ženám, jež měly bohatství a oporu. Těm byla lékařská péče určená, kdy právě potřebovaly, aby se mohly plně věnovat péči o děti. (Abramsová, L. 2005, s. 125)

Ženy z aristokratických kruhů strávily v dlouhém 19. století většinu svého dlouhého života plozením a vychováváním dětí a zbožností. Vdané ženy, jejichž rodiny vlastnily značný majetek, byly pod tlakem porodit mužského dědice. Ženy ze společenské elity byly odměněny, pokud porodily chlapce. Matky z vyšších tříd byly více zainteresované dětmi, než otcové, avšak rodiče jako celek byli zbaveni strastiplných aspektů péče o děti. Matky ze společenské elity strávily mnoho času se svými dětmi. Kojily je a dohlížely na chůvu, učení, čtení a náboženství během celého dětství. Později, měly oba rodiče v Anglii v dlouhém 19. století vážný zájem na sňatcích svých dětí. Matky řídily příchod svých dcer do londýnské společnosti a mnoho dospělých žen se účastnilo sezóny, pouze pokud to bylo v zájmu jejich dětí. (Steinbach, S. 2005, s. 85 - 88)

Šlechtična jako matka již nemohla pečovat sama o dítě, ale s pomocí institucí a vzdělání. Po celé Evropě měly ženy k dispozici profesionální zdravotníky. Tito odborníci odhadovali, že se ženy snaží být zodpovědnými matkami, jen potřebují poradit. Sociální mateřství se oddělilo od biologického. (Abramsová, L. 2005, s. 104) Děti z bohatých anglických rodin v dlouhém 19. století byly vzdělávány již doma, ve

školce jako velmi malé děti a později v rodinných učebnách. Mnoho rodičů z aristokratických kruhů se účastnilo na vzdělávání jejich dětí. Matky učily děti číst a převzaly náboženskou výuku. Děti byly učeny také guvernankami, kterými byly obvykle mladé ženy ze střední třídy a také mužskými učiteli. (Steinbach, S. 2005, s.173)

Prezentace mladé královské matky v dlouhém 19. století byla dobrým příkladem, že se její rodina účastní dění ve společnosti. (Steinbach, S. 2005, s. 95) Viktorie nebyla studená, zdrženlivá jako většina matek. Byla citlivá vůči svým dětem. (Reynolds, K. D. – Matthew, H. C. 2007, s.74) Šlechtičny v Anglii v dlouhém 19. století, které nebyly schopny plodit zdravé živé děti, byly pokládány za zklamání jejich rodin. Důraz na velkou rodinu znamenal pro ženu z aristokratických kruhů to, že strávila velkou část jejího dospělého života buď těhotná nebo jako opatrojící matka. (Steinbach, S. 2005, s. 87)

Hlavním rozdílem mezi rodinou tradiční a moderní se považuje míra porodnosti a mortality, existence demografických krizí v předindustriální společnosti a hlavně existence regulace porodnosti v moderní společnosti. Oslabení vlivu církve vlivem zesvětštění, přineslo vědecké myšlení a nový přístup k manželské erotice. Šlechta znala vliv výživy a kojení, působení medikamentů a hygieny na vývoj plodu a to způsobilo pokles úmrtnosti dětí.

3.3.5 Shrnutí

Stejně jako v tradiční společnosti, tak i ve společnosti 19. století bylo nejdůležitějším úkolem šlechtičny zajistit dědice. Osvícenství obrátilo představu o matce. Byl jí připsán povznesený status přirozené matky. Biologická role matky se stala jejím osudem. Role matky byla nejdelším obdobím jejího života. Velkou část strávily ženy těhotné, pečující o děti. Další péče byla dětem poskytována skrze učitelky a vychovatelky

3.4 Vdova

Smrt manžela znamenala pro většinu šlechtičen zlom v jejich životě. Vdovství představovalo pro ženu důležitou fázi jejího bytí. Připravilo jí nové příležitosti, ale i

problémy a otevřelo jí nové vztahové možnosti. Po smrti manžela šlechtična vstoupila do posledního období svého života. (Král, P. 2002, s.108)

Spousta mužů ve Francii ve 12. století zemřela mnohem dříve než jejich manželky, což bylo velmi často způsobeno velkým věkovým rozdílem manželů. Poté si některé šlechtičny užívaly vdovské svobody. Pokud byly stále atraktivní, byly znovu provdány. Pokud se odmítly znovu provdat, převzaly správu majetku a řídily jej volně jako muži. Očekávalo se od nich, že po smrti manžela vyhledají klášter a zřeknou se lásky, přesto se většina vdov těšila společenskému životu. (Duby, G. 1999, s. 130-132)

Velké věkové rozdíly mezi muži a ženami v době jejich manželství v Anglii ve 12. století způsobily, že většina žen, která se provdala za šlechtice?, své manžele přežila. V tomto období relativní nezávislosti se aristokratické ženy nejvíce zviditelnily. (Johns, S. M. 2003, s. 54) Vdovství bylo jediným obdobím ve 12. století ve Francii, kdy byla ženě uznána veškerá moc. (Duby, G. 1999, s. 133) Stejně tak v Anglii bylo vdovství nejvlivnějším obdobím životního cyklu šlechtičny ve vrcholném středověku. Ve středověké společnosti v Anglii byly vdovy ze všech žen z aristokratických kruhů nejvíce ekonomicky nezávislé a svobodné. V případě, že byla vdova dědičkou půdy, měla v druhém manželství zachovanou moc a vliv nad svým dědictvím. (Johns, S. M. 2003, s. 70-72) Pokud šlechtičny v Anglii ve středověku ovdověly, očekávalo se od nich spravování půdy a pečování o děti. Zvláště vdovy měly ve středověké Anglii zodpovědnost nad panstvím a patronstvím. (Ward, J. C. 2006, s.102, 109)

Pro ženy ze společenských elit bylo v raně novověké Anglii vdovství klíčem k ekonomické nezávislosti a relativní společenské svobodě. Ovšem, bylo nutné rozlišovat vdovy od svobodných žen, protože vdovy se těšily daleko vyšší ekonomické jistotě jako hlavy domácností a společenského statusu. (Barker, H. 2005, s. 67) Jako zůstavitelky závěti a vykonavatelky manželovi vůle, jako ochraňovatelky svých dětí, jako správkyně skutečného a movitého majetku, vdovy z aristokratických kruhů v Anglii ranném novověku zásadně přispěly ke stabilitě a prosperitě svých rodin. Osvobozené od nevýhod provdaných žen, vykonávaly role, které prvně převzaly během manželství a pokračovaly v prosazování prosperity. Vdovy z aristokratických kruhů

používaly své obchodní schopnosti a právní znalosti, aby uspěly v nově rozšířených rolích. Tato situace je proměnila ze zkušených manželek v uvědomělé vdovy. Přesto by nedosáhly těchto rolí bez pomoci a emocionální podpory širší skupiny příbuzných a přátel. (Harris, B. J. 2002, s. 174) V novověké Francii vdova, která se již znovu neprovdala a měla syna, ztratila jeho úmrtím možnost zaopatření ve stáří. (Král, P. 2002, s.105-107)

V 19. století, královna Viktorie jako vdova, byla ideální panovnicí, která vedla svou zemi do stabilní parlamentní demokracie, zatímco udržovala moc na trůně. (Steinbach, S. 2005, s.103)

I když se později mladé šlechtičny v západní Evropě nevdávaly až tak mladé, v počátku středověku trvalo jejich manželství velmi krátce, což bylo způsobeno předčasným úmrtím o mnoho let starších manželů. Narozdíl od novověku, kde díky větším možnostem vědy a zlepšením péče o zdraví, měl manželský pár větší naději prožít delší část života společně. Vdovství bylo nejvlivnějším obdobím v životě ženy jak ve středověku, tak i v novověku. Stejně tak i v 19. století měla královna Viktorie jako vdova vliv i moc.

3.4.1 Vdovské věno

Ve středověké Francii žena přinášela do nové rodiny věno. Věno bylo kompenzováno protidarem od manžela, což byla jakási výměna bohatství, která měla upevnit a propojit obě rodiny. (Le Goff, J. 1999, s.245) Věno, nebo vdovské věno, patřilo ve středověku rodině manžela a vrátilo se jeho rodině při smrti vdovy a dědické právo vdovy přešlo na dědice. Vdovská renta byla pouze část věna, kterou pobírala vdova po manželově smrti. (Ward, J. C. 2006, s. 105-106) Pokud nevyhledaly klášter, užívaly francouzské šlechtičny ve 12. století vdovského podílu, což byl majetek a pravomoci, které manželka obdržela při podpisu manželské smlouvy. Pokud byla šlechtična žádaná, byla renta velmi vysoká. (Duby, G. 1999, s. 130-132)

3.4.2 Shrnutí

Vdovství bylo významné období, plné nových šancí a možností, ale také problémů. Bylo posledním obdobím života ženy, jež uzavírá vývoj a postavení ženy v rodině. Tímto způsobem lze odpovědět na otázky týkající se moci a vlivu žen ve společnosti, vlastnictví pozemků, majetkového zázemí a dědictví, na konci životního cyklu ženy. Věno, které s sebou šlechtična v novověku přinášela do manželství, bylo po smrti manžela zárukou důstojného života a finančního zabezpečení, na které měla nárok a otevřelo jí také nové vztahové možnosti. Neměnná zůstala nejdůležitější role vdovy, udržovat bohatství a movitý majetek a pečovat o děti, když byly předmětem závěti, nebo manželské smlouvy. Poznatky vědecké revoluce prodloužily vdovám život. V důsledku prodloužení etapy závěrečného cyklu, jež provází celoživotní bilancování, a současně představa, blížící se smrti, jako nevyhnutelnost nároku na důstojné ukončení lidského života.

Závěr

V mé diplomové práci jsem se zaměřila na roli ženy z vyšších společenských vrstev v tradiční rodině západní Evropy, hlavně v Anglii a Francii a na její proměny. Mezi předměty mého zájmu patřil charakter rodiny a ráz společnosti, jež ovlivňovaly po celou dobu život žen z vyšších společenských vrstev. Záleželo na tom, v jakém období

života se žena z vyšších společenských vrstev nacházela. Revoluce ve Francii v roce 1781 způsobila rozdělení šlechtické velkodomácnosti. Z tohoto rodinného uspořádání zbyla panství a šlechtické statky, které již nevyráběly pouze pro vlastní potřebu ale i pro trh. Šlechta měla v těchto obdobích velký společenský význam, který však koncem 19. století upadl. Ženy z vyšších společenských vrstev se dříve než muži se pro demokracii vzdaly výsad své třídy, než muži nebo některé společně s muži demokracii pohrdaly. Vzestup celoevropské ideologie oddělených sfér určil ženám místo v domácnosti. To znamenalo, že ženám patřila sféra domova a mužům sféra světa. Tyto rozdíly pohlaví mezi muži a ženami v oblasti rozumu, mravů, schopností a rolí diktovaly to, co ženy prožívaly.

Má diplomová práce končí v tomto bodě, kdy si žena z vyšších společenských vrstev uvědomila svou poloviční svobodu a potřebu naplnění spravedlnosti. Filozofická revoluce nic nezměnila na roli ženy. Osvícenství mělo na většinu žen jiný vliv. Ženy z vyšších společenských vrstev měly větší podíl na šíření literatury a na šíření znalostí než muži. Jako patronky měly vliv na vzdělanost, šířily literaturou humanismus, etičtější přístup k životu. Role ženy z vyšších společenských vrstev se nezměnila, posunula se více k prospěchu mužů a zůstala dále ještě více upevněná. Společnost došla k novému poznání ženství a přizpůsobila se roli ženy jiným způsobem. Vývoj postavení žen se v předešlých obdobích odehrával výhradně ve vyšších společenských vrstvách a teprve 19. století přináší obrat na nižší třídy.

Po srovnání jednotlivých názorů určitých autorů vyvozují vlastní závěr mé diplomové práce, jež ukazuje, jak je důležité vzdělání, kdy zdravé tělo a mysl, oproštěné od obrazů (dogmat), umožňují poznání a nové činy. Tímto jsem splnila cíl mé diplomové práce.

V osvícenství přestala platit tradiční dogmata, změnil se ve vzorce chování, jednání a myšlení, jež ulehčují život a usnadňují práci. Změnila se sociální komunikace, odcizením z důvodu individualizace, lidé měli k sobě dál, než v tradiční rodině, kdy na sobě byli závislí. Změnil se světový názor, tradiční fatalistická představa světa byla

nahrazena vědeckou. Křesťanské principy padly, změnilo se vnímání smrti a lidé začali budovat ráj na zemi. Změnilo se chování k dětem.

Změnil se poměr nemoci – zdraví, což přinesla lékařská věda. Lidé poznali lepší účinek pestřejší stravy. Zatímco v tradiční společnosti bylo zdraví součástí statusu, v moderní společnosti mělo přístup k širší veřejnosti.

Pocit sexuální odlišnosti mezi pohlavími dále trval. Sexuální revoluce zaznamenala trvání sexuální dělby citových rolí, kdy láska byla přisouzena přirozeně ještě více ženě, než muži. Změnily se sexuální rozdíly mezi mužem a ženou. Zatímco v tradiční společnosti se řešily podobnosti obou pohlaví, tak v moderní společnosti spíše jejich rozdíly. Představa rovnosti totiž ohrožovala stabilitu domova a tělesnou diplomacii, debata o rovnosti byla odložena.

Biologie se stala osudem ženy, v Evropě bylo v 18. století bráno mateřství jako instinktivní a již na počátku 19. století se z mateřství stalo umění, jemuž se muselo naučit. Veřejně se hovořilo o mateřství, jako o náročné celodenní práci, která zaujala nejdůležitější místo v produktivním životě ženy. Před francouzskou revolucí se ženy v Evropě hlásily o práva spojená s mateřstvím. Zrod nového pojmu matka ovlivnil život všech žen. Ženám občankám tehdejší politika uložila soukromá práva a povinnosti matky.

Jako součást modernizace, industrializace, urbanizace a dalších doprovodných procesů, moderní společnost regulovala porodnost, což společně s koncem fatalismu, změnilo postoj ke smrti. Přejít starého demografického režimu na nový demografický režim způsobil změnu chování společnosti. Zatímco tradiční společnost charakterizovala vysoká úmrtnost a vysoká porodnost, moderní společnost vykazovala nízkou úmrtnost a nízkou porodnost. Záměrná regulace plodnosti byla dalším měřítkem k odlišení nového od starého systému reprodukce. Starý demografický režim přecházel ve Francii k novému demografickému režimu od konce 18. a na počátku 19. století.

Osvícenství vedlo debaty o občanství, na ženy rozšířené nebylo, protože evropská společnost se nechtěla zabývat občanskými právy žen. Změnily se

diferenciace společnosti, byrokracie vytlačila šlechtu z vládnoucích míst a častovala je symbolickými nevýznamnými místy, zatímco na jejich místa dosazovala své úředníky. Bohatství šlechticů ztratilo moc.

V období panny, žena z vyšších společenských vrstev zaujímal stejně důležitou roli jako manželka a vdova. Toto první období životního cyklu rozhodovalo o její budoucnosti. Pannám byly předávány vzorce chování a hodnoty, jejich vrstvy. Byla podřízena hlavě rodiny, jímž byl otec a také dalším mužům v rodině. Od panny se očekávalo osvojení tradičního chování jejich vrstvy. Její sociální role byla naučit se být dobrou manželkou a matkou. V tradiční společnosti bylo důvodem ke vzniku manželství zvýšení bohatství a moci, takže byla ostatními manipulována. V moderní společnosti již měla mladá šlechtična určitou svobodu ve výběru partnera. Partnerský vztah byl založen na lásce a porozumění, v té době vznikalo mnoho manželství, založených na láskyplném partnerství.

Manželka, měla být loajální, dobrou poradkyní, milovaná lidmi, radostná a spolehlivá. Tradiční manželství bylo charakterizováno rituály a omezeními církevních příkázání. Povinnosti a práva mezi manželi byly založeny na genderové rozdílnosti. Manžel byl hlavou rodiny, kontroloval bohatství celé rodiny i své manželky. Zatímco manželky vedly domácnost a staraly se o děti, manželovo místo bylo ve veřejné sféře. Gender role byly mírně rozděleny, rovnost genderu nastává až v 70. letech 20. století, což není předmětem mé diplomové práce. Regulaci plodnosti v tradičním manželství určoval fakt, že bylo monogamní, nerozlučitelné, nedovolovalo sňatek s rodově pokrevními příslušníky, styk před sňatkem i mimo manželství, kdežto v moderním manželství byly normy mírnější. Manželé měly větší svobodu, byl jim povolen rozvod, a směli používat antikoncepci. V 19. století proběhly v manželství zásadní změny, a to přechod od patriarchálního manželství k manželství založeném na vzájemnosti. Tyto proměny představují přizpůsobení se potřebám žen.

Role matky byla stejně jako v tradiční společnosti, tak i ve společnostech 19. století nejdůležitějším a nejdelším obdobím, jejím úkolem bylo zajistit dědice. Osvícenství obrátilo představu o matce. Ženě bylo připsáno pohlaví a povznesený status

přirozené matky. V tradiční rodině byl kult ženy – matky odepřen, narozdíl v moderní byl připsán. Osudem matky se stala biologická role. Velkou část života strávily ženy z vyšších společenských vrstev těhotné, pečující o děti. Další péče byla dětem poskytována skrze učitelky a vychovatelky.

Období vdovy bylo pro ženu z vyšších společenských vrstev velmi významné, plné nových šancí a možností. Bylo jejím posledním obdobím života, jež uzavírá vývoj a postavení ženy v rodině. Na otázky, týkající se moci a vlivu žen ve společnosti, vlastnictví pozemků, majetkového zázemí a dědictví, je možné najít odpověď na konci životního cyklu ženy. Věno, jež sebou přinášela žena z vyšší třídy v novověku do manželství, bylo po smrti manžela zárukou důstojného života a finančního zabezpečení, na které měla nárok a otevřelo jí tak nové vztahové možnosti. Nejdůležitější role vdovy, udržovat bohatství a movitý majetek a pečovat o děti, když byly předmětem závěti, nebo manželské smlouvy, zůstala neměnná. Lékařská věda a další vědecké pokroky revoluce prodloužily vdovám život. Každá etapa ženy z vyšších společenských vrstev byla charakterizována různými nároky i očekáváními.

Seznam literatury

Abramsová, Lynn. 2005. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 368 s. ISBN 80-7325-060-8.

Bardsley, Sandy. 2007. *Women's roles in the Middle Ages*. 1. vyd. Westport: Greenwood, 256 s. ISBN 978-0-313-33635-5.

Barker, Hannah. - Chalus, Elaine. 2005. *Women's history: Britain, 1700-1850*. 1st ed. Oxon: Routledge, 288 s. ISBN 978-04-1529-177-4.

Beck, Ulrich. 2004. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 431 s. ISBN 80-86429-32-6.

Bílý, Jiří. 2000. *Trojí lid: panovníci a jejich lid v evropském středověku*. 1. vyd. Praha: Libri, 347 s. ISBN 80-7277-014-4.

Bocková, Gisela. 2007. *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 382 s. ISBN 978-80-7106-494-7.

Boudon, Raymond. – Besnard, Phillipe. – Cherkaoui, Mohamed. – Lécyer, Bernard.-P. 2004. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 254 s. ISBN 2-03-720343-8.

Dewald, Jonathan. 1996. *The European nobility: 1400 – 1800*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 232 s. ISBN 0-5214-1512-8.

Doležalová, Iva. 2004. *Postavení a role ženy v křesťanství*. In *Abc feminismu*. 1. vyd. Brno: Nesehnutí, 232 s. ISBN 80-903228-3-2.

Duby, Georges. 1999. *Vznešené paní z 12. století II: památka babiček*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 160 s. ISBN 80-7108-166-3.

Duby, Georges. 2003. *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*. 1. vyd. Praha: Garamond, 240 s. ISBN 80-86379-44-2.

Ennenová, Edith. 2001. *Ženy ve středověku*. 1. vyd. Praha: Argo, 340 s. ISBN 80-7203-369-7.

Fuchs, Rachel G. - Thompson, Victoria E. 2005. *Women in nineteenth century in Europe: Gender and History*. 1st ed. Hampshire: Palgrave Macmillan, 176 s. ISBN 0-333-67605-X.

Geist, Bohumil. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, a. s., 650 s. ISBN 80-85605-28-7.

Goody, Jack. 2006. *Proměny rodiny v evropské historii*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 232 s. ISBN 80-7106-396-7.

Habermas, Jürgen. 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 328 s. 80-7007-134-6.

Harris, Barbara J. 2002. *English aristocratic women 1450-1550: Marriage and Family, Property and Careers*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 368 s. ISBN 978-0-19-515128-2.

Horský, Jan. - Seligová, Markéta. 1996. *Rodina našich předků*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 144 s. ISBN 80-7106-195-6.

Hroch, M. a kol. 1983. *Úvod do studia dějepisu IV.: Metody historikovy práce*. 1. vyd. Praha: SPN.

Jandourek, Jan. 2007. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 288 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

Jandourek, Jan. 2003. *Úvod do sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 232 s. ISBN 80-7178-749-3.

Johns, Susan M. 2003. *Noblewomen, aristocracy and power in the twelfth-century Anglo-Norman realm*. 1st ed. Manchester: Manchester University Press, 304 s. ISBN 0-7190-6304-3.

Katrňák, Tomáš. 2005. *Třídní analýza a sociální mobilita*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 212 s. ISBN 80-7325-067-5.

Keller, Jan. 2003. *Nedomyšlená společnost*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 128 s. ISBN 1081-202-2003.

Keller, Jan. 2008. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 204 s. ISBN 978-80-86429-39-7.

Keller, Jan. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 529 s. ISBN 80-86429-52-0.

Klabouch, Jiří. 1962. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vyd. Praha: Orbis n. p., 281 s. ISBN 11-080-62.

Král, Pavel. 2002. *Žena a smrt v 16. a 17. století*. In Eva nejen v ráji. *Žena v Čechách od středověku do 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, s. 105-130. ISBN 80-246-0375-6.

Laurence, Anne. 2002. *Women in England 1500-1760: A Social History*. 3rd ed. London: Phoenix Press, 320 s. ISBN 1-84212-622-9.

Le Goff, Jacques. 1999. *Středověký člověk a jeho svět*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 320 s. ISBN 80-7021-682-4.

Le Goff, Jacques. 2005. *Kultura středověké Evropy*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 704 s. ISBN 80-7021-808-8.

Lenderová, Milena. 1999. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 304 s. ISBN 80-204-0737-5.

Lipovetsky, Gilles. 2007. *Třetí žena: neměnnost a proměny ženství*. 2. vyd. Praha: Prostor, 336 s. ISBN 978-80-7260-171-4.

McMillan, James F. 2000. *France and women, 1789-1914: gender, society and politics*. 1. vyd. London: Routledge, 293 s. ISBN 0-415-22602-3.

Možný, Ivo. 1990. *Moderní rodina: mýty a skutečnosti*. 1.vyd. Brno: Blok, 184 s. ISBN 80-7029-018-8.

Možný, Ivo. 2002. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 252 s. ISBN 80-86429-05-9.

Možný, Ivo. 2008. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 324 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

Neumann, Stanislav K. 1999. *Dějiny ženy*. 1. vyd. Praha: Otakar II., 1077 s. ISBN 80-86355-03-9.

Oakleyová, Ann. 2000. *Pohlaví, gender, společnost*. 1. vyd. Praha: Portál, 176 s. ISBN 80-7178-403-6.

Otis-Cour, Leah. 2000. *Rozkoš a láska: Dějiny partnerských vztahů ve středověku*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 184 s. ISBN 80-7021-542-9.

Perkin, Joan. 1989. *Women and Marriage in Nineteenth-Century England*. 1st ed. London: Routledge, 352 s. ISBN 978-04-1500-771-9.

Renzetti, Claire M. - Curran, Daniel J. 2005. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 644 s. ISBN 80-246-0525-2.

Reynolds, Kim D. - Matthew, H. Colin G. 2007. *Queen Victoria*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 144 s. ISBN 978-01-9921-758-8.

Rothkopf, David. 2009. *Supertržda: jak globální mocenská elita přetváří svět*. 1.vyd. Praha: Pavel Dobrovský - Beta s.r.o., 360 s. ISBN 978-80-7306-399-3.

Steinbach, Susie. 2005. *Women in England 1760-1914: A Social History*. 1st ed. London: Phoenix, 352 s. ISBN 0-75381-989-9.

Sullerotová, Evelyne. 1998. *Krise rodiny*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 64 s. ISBN 80-7184-647-3.

Šanderová, Jadwiga. 2000. *Sociální stratifikace: problém, vybrané teorie, výzkum*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 172 s. ISBN 80-246-0025-0.

Veblen, Thorstein. 1999. *Teorie zahálčivé třídy*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 344 s. ISBN 80-85850-71-0.

Vickery, Amanda. 2001. *Women, Privilege and Power: British Politics, 1750 to the Present*. 1st ed. Stanford: Stanford University Press, 432 s. ISBN 0-8047-4284-7.

Ward, Jennifer C. 2006. *Women in England in the Middle Ages*. 1st ed. London: Hambledon Continuum, 302 s. ISBN 1-85285-346-8.